№ 73 ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ԱՊՐԻԼԻ 2 — 1908 — ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ԱՊՐԻԼԻ 2 № 73

ԵՐԵՍՈՒՆՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

# ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարվանը 6 ռուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԵՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրութեան մէջ.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Базарная ул. д. Тамамшева № 16.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak".
Տելեֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզւով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՄՇԱԿ
(36-րդ ՏԱՐԻ)
ԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ
ԵՒ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ
Հասցէն՝
ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ»
TIFLIS, Rédaction du journal «MSCHAK»

ԱՊՐԻԼԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՅ ՎԵՐՋԸ 8 ՌՈՒԲԼԻ

Առանձին ՄԷԿ ռուբլի

| | | |
|---|---|---|
| Ամերիկա ամսական | „ | 6 դոլլար |
| Եւրոպա | „ „ | 30 ֆրանկ |
| Պարսկաստան | „ „ | 10 ռուբլի |

Նախազգու — շացումն
Դ. Զ. ՍԱՐԱՋԵՎ — Д. З. Сараджевъ
ЗАВОДСКАЯ МАРКА
ԹԻՖԼԻՍԻ ԳՐԱ — ՍԵՆԵԱԿԻՑ
Նորերս ի վաճառ է հանվել օղի (столовое вино)
„ԸՆԿ. Գ. Մ. ՍԱՐԱՋԵՎ" „Т-во Г. М. Сараджевъ"
ֆիրմայով և մերին կատարելապէս նման etiketներով, նպատակ ունենալով մոլորեցնել պ. պ. սպառողներին, մեր ֆիրմայի հռչակով օգտվելու նպատակով։
Թողնելով դատարանին ապրանքի տարածման այդպիսի մի ձևի գնահատութիւնը, գրասենեակը խնդրում է յարգելի հասարակութեան ուշադրութիւն դարձնել ֆիրմայի էտիկետների վրա անուան և հօրանուան սկզբնական „Դ. Զ." „Д. З." տառերին, նոյնպէս գործարանի դրօշմի՝ «այծեամը ժայռի վրա»։

(օ. մ.) տռ. 25—6

## ՍԱԿԱՒԱՀՈՂՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

II

Ամեն անգամ, երբ Անդրկովկասի սակաւահող գիւղացիները դիմում են այս ու այն ատեանին խնդրելով հող իրանց համար, այդ ատեանները պատասխանում են, թէ արքունական ազատ հողեր կամ չը կան, կամ քիչ են մնացել և կամ գտնվում են այնպիսի տեղերում, ուր բնակութիւն հաստատելը անյարմարութիւններ է ներկայացնում զանազան պատճառներով։ Եւ յաճախ այդ ատեանները առաջարկում են դիմող գիւղացիներին ցոյց տալ, թէ՛ ինչ ազատ հողի վրա նրանք աչք ունեն իրանց դիմումները անելիս։

Գիւղացիները երբեմն կարողանում են ցոյց տալ այդպիսի հողային տարածութիւններ, իսկ յաճախ թողնում են այդ բանը պաշտօնական ատեաններին, որոնք առհասարակ անկարող են լինում բաւարարութիւն տալ դիմողներին։

Սարահարթերում, արդարև, քիչ հողեր կան խոշոր բնակութիւններ, ամբողջ գիւղեր հաստատելու համար, բայց շատ կան հատուկտոր հողաբաժիններ, որոնք կարող կը լինեն ծառայել իբրև լրացուցիչ տարածութիւններ մերձակայ սակաւահող գիւղական համայնքների, կամ առանձին անհատների և փոքր խմբերի հողային կարիքը լրացնելու համար։

Աւելի մեծ և ընդարձակ տարածութիւններ կան տափարակի այնպիսի շրջաններում, ինչպէս են Մուղանի, Միլի, Սարդարաբաթի, Ղարբիստանի և դրանց նման անապատները։ Այդ տեղերը կարող կը լինէին մի քանի հարիւր գիւղերի տեղ տալ և մի քանի տասնեակ հազար գիւղացիների ապրուստ հայթայթել, եթէ նրանք զուրկ չը լինէին ջրից և ոռոգվում լինէին արհեստական առուների միջոցով, [illegible]

[illegible]

Ոռոգման գործը կազմակերպելուն և այդ տարածութիւնների շահագործմանը, անշուշտ, կարող էին մեծապէս նպաստել նաև մասնաւոր դրամագլուխները որոշ պայմաններով, բայց մինչև այժմ երբէք հրապարակական դիմում չէ եղել արված մասնաւոր նախաձեռնութեան, որը մեծ օգնութիւններ է հասցրել տեղական արդիւնագործութեան զարգացմանը ուրիշ երկրներում։

Անշուշտ, պետութիւնը, տեղ տալով մասնաւոր նախաձեռնութեան և գըրաւելով կողմնակի դրամագլուխներ, պարտաւոր է նախատեսել ամեն տեսակ դէպքեր և առաջն առնել այնպիսիների, որոնք կարող են վնասակար լինել ազգաբնակութեան հանրային շահերի համար, բայց և այնպէս այդպիսի երկիւղները չը պէտք է կաշկանդեն կուլտուրական գործի առաջընթացութիւնը և թուլացնեն նախաձեռնող ոգու արտայայտութիւնը, որը տասնեակ տարիների ընթացքում ճընշված և սահմանափակված է։

Եւ միթէ օտարոտի չէ, որ մի երկիր ունենայ արդիւնագործական զարգացման համար հաստատ գրաւականներ և ինքը տառապի աշխատանքի աղբիւրների պակասութիւնից։

Եթէ պետութիւնը հնարաւորութիւն ունի իր հեղինակութեամբ և իր միջոցներով գործել, թող ասպարէզ գայ իր անմիջական գործունէութեամբ, իսկ եթէ նա անզօր է ներկայումս այդ իրագործելու, թող ազատութիւն տայ կողմնակի ույժերի գործադրութեան, մասնաւոր նախաձեռնութեան արտայայտութեան և խոչընդոտ չը հանդիսանայ երկրի արդիւնագործութեան բարգաւաճմանը։

Ա. Քալանթար

## ՀԱՅ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՄՇԱԿՈՂ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԸ

Երէկ, երեքշաբթի, ապրիլի 1-ին, կայացաւ հայ եկեղեցական դպրոցների համար կանոնադրութիւն մշակող յանձնաժողովի առաջին նիստը ցերեկվայ ժամը 1-ին։

Նիստերը տեղի ունին Փոխարքայի [illegible] դահլիճում։

Յանձնաժողովի նախագահն է Փոխարքայի խորհրդի անդամ Մ. Հակկէլ։

Յանձնաժողովի անդամներն են՝ ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձու Ռուդոլֆ, Էջմիածնի պատգամաւորներ Մեսրոպ վարդապետ և Ս. Մամիկոնեան, Լոպատինսկի, Դրեազին, Օսէցկի, Քիշմիշեան, Ճահպարոնեան, Քալանթար, Սլովինսկի, Լեվիցկի, Ֆեդորովսկի, Դոմբրչիկով։ Բացակայ է Ս. Տիգրանեան, որ դեռ չէ եկել Թիֆլիս։

Նախագահը բանալով նիստը բացատրեց յանձնաժողովի պարապմունքների էութիւնը։ Այնուհետև կարդացվեց հանգուցեալ կաթողիկոսի գրութիւնը դպրոցական կանոնադրութեան ծրագրի առիթով։

Նախ քան մանրամասն աշխատանքներին դիմելը՝ յանձնաժողովը բարւոք համարեց պարզել մի քանի հիմնական հարցեր և ապա կանգ առնել նրանցից իւրաքանչիւրի վրա լիակատար կերպով։

Առաջին հարցերից մէկը եղաւ որոշել դպրոցների այն դասակարգը, որոնց համար պէտք է կանոններ մըշակվեն։

Մտքի փոխանակութիւնից յետոյ որոշվեց աչքի առաջ ունենալ գրագիտական, միդասեան, երկդասեան և չորսդասեան դպրոցներ, աւելացնելով դրանց և արհեստագիտական դասընթացքները։

Յաջորդ նիստը տեղի կունենայ վաղը, հինգշաբթի, նոյն տեղում ցերեկվայ ժամը 1-ին։

## ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կ. Պոլիս, 31 մարտի

Արդէն վերջացել է սուլթանի կեանքի դէմ պատրաստված դաւադրութեան գործի քննութիւնը։ [illegible] («Հ. Դ.»)

Լվով, 31 մարտի

Կոմս Պոտոցկու մարդասպանը [illegible] Սիչինսկին [illegible] Փոխարքան վիրաւորված է ձախ աչքի վերևից, ոտքից և ձեռքից։ Կատարելով իր գործը, Սիչինսկին աղաղակեց. «Սա այն վիրաւորանքի համար է, որ ցոյց տըվեց ռուսին ազգին»։ Հարցաքննութեան ժամանակ մարդասպանը յայտնեց, որ նա ընկերներ չունի, յանցանքը նա կատարեց քաղաքական շարժառիթներից դրդված և ոչ թէ անձնական վրէժխնդրութիւնից։

Մի քանի տարի առաջ Սիչինսկին դատապարտվել էր բանտարկութեան ռուսին ուսանողների անկարգութիւններին մասնակցելու համար։ Ազգայնական ռուսինական շրջաններում նա վերին աստիճանի գործունեայ ագիտատոր էր համարվում։

Ֆրանց-Յովսէփ կայսրը Փոխարքայի այրուն հեռագրով անկեղծ ցաւակցութիւն և խորին համակրանք յայտնեց։ («Հ. Գ.»)

Կ. Պոլիս, 31 մարտի

Շնորհիւ ռուսաց դեսպանատան ազդեցութեան, Եաֆֆայում հրէաների ջարդի յանցաւորները կրել են իրանց պատիժը։

Դեսպանը բաբբուց շնորհակալական հեռագիր ստացաւ Եաֆֆայ ռուսահպատակ հրէայ համայնքի անունից։ («Հ. Դ.»)

Կ. Պոլիս, 31 մարտի

Անգլիական նաւին բեդուինների ձեռքով կատարված ումբակոծութեանը այստեղ մի առանձին նշանակութիւն չեն տալիս, որովհետև այդպիսի դէպ-

## ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

### ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎԵԱՆԻ ԿՈՐՈՒՍՏԸ

(Մահվան վաթսունամեակի առիթով)

Այս տարի լրանում է յիսունամեակը «Վէրք-Հայաստանի» տպագրութեան և միևնոյն ժամանակ այսօր, ապրիլի 2-ին, լրանում է վաթսուն տարին այն չարաբաստիկ օրից, երբ Խաչատուր Աբովեանը ընդմիշտ անյայտացաւ։ Ինքնասպա՞ն եղաւ արդեօք այդ մարդը, կառավարութի՞ւնն անյայտացրեց նրան, ինչպէս ասում են՝ «սև կարետով», թէ՞ Թուրքերը սպանելով թաղցրին մարմինը, ինչպէս ընդունված է վերջերս կարծել, մնում են առայժմ բաց խնդիրներ։ Երեք կարծիքն էլ ունեն իրանց կողմնակիցները...

Առանց հերքել կարենալու մէկը կամ միւսը, մեր պարտքն ենք համարում նորից յիշեցնելու այս տաղանդաւոր, միևնոյն ժամանակ մեծ ու տարօրինակ մարդու մահվան վաթսունամեակը, որ մեր մեծ ու փոքր յոբելեանների և տօնախմբութիւնների մէջ ամենից հինը, ամենից արժանաւորն ու ամենից աւելի մոռացվածն է բաղդի բերմամբ։ Արդարև, ամեն ինչ զարմանալի և տարօրինակ է այս մարդու կեանքի մէջ։ Ելևէջներն այդ համեմատաբար կարճատև կեանքում այնքան խոշոր են և հրակայական, վայրն ու վերը այդ կեանքի ալիքներում այնքան տարբեր ու ահագին, որ խառնելիս մարդ շշմում է։ Արարատեան դաշտից մինչև Մասիսի անմատչելի կատարը, Էջմիածնի մենաստանից մինչև մինիստրներին սեղանակից լինելը, Փանաքեաւ շինականից մինչև ժամանակի առաջնակարգ եւրոպական գիտնականներին՝ Պարրոտ, Վագներ, Աբիխ, Հաքստհաուզէն, բանաստեղծ Բոդենշտէտ և այլոց ընկերանալն ու նրանց հրճուանքին արժանանալը։ Կուսակրօն սարկաւագութիւնից մինչև գերմանուհու հետ ամուսնանալը և ապա, գրաւոր խնդիրքը՝ զաւակները թողնելու և նորից վարդապետ ձեռնադրվելու իղձը։ Փոխարքաներին, կաթողիկոսներին ու մինչև ռուսաց կայսրուհուն ունկնդրվելուց յետոյ, նահանգական դպրոցից զրկվելով գաւառական ուսուցչի պաշտօնին իջնելը և ապա խայտառ արձակվելը պաշտօնից, այս ամենը մի այնպիսի զիգ-զագ է, մի այնպիսի ելևէջ կեանքի ալեկոծութեան, որ վաղ թէ ուշ առաջ պիտի բերէր մի սոսկալի կատաստրոֆա։

Ու պսակվեց այդ կեանքը մի աղէտալի վախճանով, որի նմանը խոշոր տաղանդների համաշխարհային պատմութեան մէջ անգամ հազւագիւտ է... Նա անյայտացաւ՝ այդ բառի իսկական իմաստով։

Միջակ ընդունակութիւնների և հակումների տէր մի անհատ՝ այս հանգամանքներում պիտի դառնար մեծամոլ, հպարտ և ֆրազեօր։ Այլ էր սակայն Աբովեանի ներքին աշխարհը, այլ էին նրա իղձերը, ցանկութիւնները և իդէալները, որոնք այրում ու տոչորում էին նրա տարաբաղդ հոգին։

Նա ամբողջ էութեամբ նուիրվել էր մի գաղափարի, որ ծնունդ էր առել ժամանակից առաջ. իսկ ժամանակից առաջ աճող ծաղիկը միշտ զոհ է դառնում ծմրան ցըրտերին։ Նա մտածում էր հիմնել աշխարհիկ լեզու և գրականութիւն, աշխարհիկ դպրոց և դասագրքեր այն ժամանակ, երբ ամենքն զբաղված էին գրաբարով և ճանաչում էին նրա անխորտակելի հեղինակութիւնը։ Հետևանքն այն եղաւ, որ խոշոր ու հազւագիւտ տաղանդով գրված պօէման—«Վէրք-Հայաստանին»—անտիպ մնաց ամբողջ տասնութ տարի և լոյս տեսաւ միայն մի սերնդի ձեռքով,—Աբովեանի աշակերտների, որոնք, ժամանակի բերմամբ հասունացած, գնահատել և հասկանալ կարող էին այդ երկը։

Աբովեանի միւս մանր ու խոշոր գործերը ցարդ չեն անցած քննութեան բովից և մի քանիսը նոյնիսկ չեն էլ տպագրված կամ կարդացված ուշի ուշով։ Նոյնիսկ, թատրոնի յիսունամեակը տօնելիս, Աբովեանի անունն անգամ չը յիշվեց, այն ինչ նա մեր առաջին թատերգուն է, որ գրել է «Թէօդորա» աշխարհաբար պիէսը մէկ գործողութեամբ։ Դա, որ զուրկ չէ բեմական արժանիքներից, դեռ երբէք չէ արժանացել հայ բեմում խաղացվելու բաղդին, այն ինչ գրված է սրանից վաթսուն և հօթ տարի՝ ուրեմն մեր թատրոնի գոյանալուց 18 տարի առաջ։ Աբովեանը ժամանակով առաջինն է իբրև վիպասան, թատերգու, բանաստեղծ, առակախօս, մանկավարժ և դասագրքերի յօրինող... այս ամենի աշխարհիկ բարբառով, մանաւանդ որպէս հիմնադիր աշխարհիկ մտածման և աշխարհիկ լեզուի։

Այդ ամեն ասպարէզներում որպէս սկսնակ, նա չէր կարող առաջնակարգ տեղ գրաւել, ներկայ բարբառով։ Իր ժամանակ, սակայն, նա եզակի էր եւ անզուգական։ Այսօր, «Վէրք-Հայաստանին» գրվելուց ուղիղ վաթսունութ տարի յետոյ, նա՝ իբրև բնութեան նկարագրող և բուռն զգացումների արտայայտիչ, իբրև առաջնակարգ ստիլիստ՝ իր նմանը չունի մեր մէջ և առանց մի երկիւղի համեմատվել կարող է իր ժամանակի առաջնակարգ եւրոպացի գրողների հետ։ Այդ տաղանդը աւելի մեծանում և ստուարանում է, երբ ի նկատի ենք ունենում, որ նա առաջինն էր և նախորդ չունէր մեր մէջ։

Այս տաղանդը և այս զգացումների բոցը, մասամբ գրված թղթի վրա և մասամբ ներշնչված աշակերտներին, մեծ մասով մնում էին խեղդված, անելք և լռվին անբաւարար Աբովեանի կրակոտ, բոցավառ և հայրենասէր հոգու մէջ... Ո՛չ մինն այդ գործերից չարժանացաւ տպագրութեան նրա կենդանի ժամանակ։ Տպագրած տեսաւ նա միայն մի այբբենարան, ամենից խղճալին իր գործերի մէջ, որ և արժանացաւ լիակատար անաջողութեան և հալածանքի։ Մէկը չունէր այդ մարդը, որի առաջ գո՛նէ ձեռագիր «Վէրք-Հայաստանին» կարդար, որը խնամքով թաքցնում էր այցելուներից որպէս՝ իր խօսքով ասենք՝ «ախմախի» գործ։

Դէպքերի մի տարօրինակ դասաւորութեամբ, մեզ դեռ ևս անյայտ պատճառներով, նրա պաշտօնը ցածրացնելուց յետոյ արձակեցին պաշտօնից։

Որպէսզի մի ռուս չինովնիկ, Աբովեանի նման մէկը, 40 թւականներին, համալսարանական կրթութեամբ և եւրոպական լեզուների գիտութեամբ, խոշոր և կարևոր ծանօթութիւնների տէր,—արձակվի գաւառական ուսուցչի ողորմելի պաշտօնից, հարկաւոր էին խոշոր, շատ խոշոր պատճառներ, որ ցարդ մնում են միանգամայն խաւար...

Ներսիսեան դպրոցի տեսչութեանը, հակառակ խոստումներին, նա չարժանացաւ։ Կուսակրօն հոգևորականների շարքը նրան չընդունեցին... Այսպիսով ներքին սոսկալի անբաւականութիւնները զուգորդված արտաքին անյաջողութիւնների հետ, պատրաստում էին մօտալուտ կատաստրոֆի պարագաները հետևօրէն և մի անողոք խստութեամբ։

Մանր, գծուծ, մերկանտիլ հայ հասարակութիւնը ներկայիս անգամ ընդունակ չէ ըմբռնելու բացառիկ հոգիների ներքին հրաբուխը. ևս առաւել այն ժամանակ, մի պաշտօնանկ չինովնիկի և մի անկեալ մեծութեան առաջ, որպիսին էր Աբովեանը... Ու նրա կորուստը մի անհրաժեշտութիւն էր, որպէս արդիւնք ողբալի հիասթափութիւնների։

Բոլոր կրթված ազգերը ունեն իրանց սիրելի հեղինակները. իտալացիք Դանտէին ու Պետրարկային, անգլիացիք Շէքսպիրին, գերմանացիք Գէօթէին ու Շիլլերին, ռուսները Պուշկինին, Լերմոնտովին, որոնց շիրիմը երկրպագութեան առարկայ է այդ ազգերի համար։ Մենք, հայերս, հողի մի թումբ անգամ չունենք Աբովեանի համար, որի վրա, չեմ ասում տարէնը մէկ, այլ այս վաթսուն տարվայ ընթացքում գէթ մի անգամ հաւաքված մեր յարգանքն յայտնէինք ի դիմաց այն մեծ ժառանգութեան, որ պետական օրէնքով այս տարվանից դառնում է համազգային սեփականութիւն։

Խօսքս «Վէրք-Հայաստանի» մասին է, որ այս տարվանից դառնում է ազգային սեփականութիւն, քանի որ լրացաւ արդէն 50 տարին նրա տպագրութիւնից յետոյ։

Այս հանգամանքը գոնէ, վերջապէս, առիթ պիտի տայ զարթնելու հայ հասարակութեանը և մի համազգային տօնախմբութեամբ յաւերժացնելու մարմնով ընդմիշտ կորած, բայց տաղանդով յաւիտեան կենդանի Աբովեանի յիշատակը։

Գ. Վանցեան

բեր տեղի են ունենում ա- մեն տարի։ Անգլիական [illegible] պաշտպանում միջոցներ են ձեռք առն- ված [illegible] զանելու։ Սակայն [illegible] համար [illegible] թիւնների պէտք է յաղթել։ («Հ. Գ.»)

*Թաւրիզ, 27 մարտի*

Այս ամիս [illegible] Թէհրան շահին և մէջլիսին պիտի դիմէ։ Լսում ենք, որ թեմակալը ստիպված Թէհրան շահին և մէջլիսին պիտի դիմէ։

Այսպիսի դէպքերի եթէ առաջը չառնվեն, այլ ևս ինչ ապահովութիւն, որ վաղը կրկնութիւններ չեն լինի։

Իբօ

—

*Թաւրիզ, 1 ապրիլի*

Տեղումս տարածված են Նէջֆի մուշտէիդների թռուցիկները, որոնցով մահմեդականներին առաջարկվում է միանալ անգլօ-ռուսական համաձայնութեան դէմ, որը իբր գործնականապէս Պարսկաստանը յանձնել է երկու պետութիւնների ձեռքը։ («Հ. Գ.»)

—

*Լենքօրան, 1 ապրիլի*

Մարտի 30-ին 6 պահակներից բաղկացած խումբը ռոտմիստր Դվօէջգլազօվի առաջնորդութեամբ Բելեասուվար գիւղի մօտ ենթարկվեց հաջիբէգլինցիների ցեղի պարսիկ աւազակների յարձակման։ Խմբի տուած նշանին օգնութեան շտապեց Բելեասուվարի գիւղի ամբողջ պահակախումբը, ինչպէս և տինգինսկի հետևակ գնդի որսորդական խումբը։ Հրացանաձգութեան ժամանակ սպանվեց ռոտմիստր Դվօէջգլազօվը, որսորդական խմբի երկու զինւորներ և մի պահակ. վիրաւորվեցին սահմանապահ պահակախմբի զինւորներից երեքը և որսորդական խմբից երկուսը։ («Հ. Գ.»)

—

*Բօստօն, 1 ապրիլի*

Մասաչուզիստի նահանգում, Չէլզի արուարձանում հրդեհը ոչնչացրեց մօտ 250 տուն, որոնց թւում են նաև մի քանի հասարակական շինութիւններ, եկեղեցիներ, ֆաբրիկաներ և առևտրական շէնքեր։ Այրվեցին 4 մարդ, 50 հոգի ստացան խանձուածքներ։ 10,000 հոգի անտուն-անտէր մնացին։ Վնասները հասնում են 10 միլիօն դոլլարի։ («Հ. Գ.»)

—

Վանի դրութեան մասին Էրզրումից գըրում են «Frankfurter Zeitung» լրագրին, որ զինւորական կօմենդանտի եռանդուն միջամտութիւնը Վանում, նոյնպէս և ռուսական, ֆրանսիական ու անգլիական հիւպատոսների դիմումները ազատեցին քաղաքը մեծ կոտորածից։ Երեք հիւպատոսները միջամտեցին յօգուտ հայերի վալիի մօտ, իսկ երեք դեսպանութիւնները ուղղակի դիմեցին Բարձրագոյն Դրան, որը, ինչպէս յայտնի է, հանգստացուցիչ հաւաստիացումներ տուեց։ Դրութիւնը, ասում են ֆրանսիական լրագիրները («Temps», «Journal»), շարունակում է մնալ կրիտիկական։ Վալին երկիւղ է կրում, որ մուսուլմանները նոր յարձակումներ կը գործեն հայերի վրա։ և պահանջում է 8 բատալիօն զօրք ուղարկել։ Երկուսը արդէն ուղարկված է։

—

Ռուս-Թիւրքական սահմանագլխից հեռագրում են «Гол. Москвы» լրագրին, որ Թիւրքական IV կայսերական զօրաբանակը արդէն զէնքի է կանչված Էրզրումում։ Փոքր Ասիայում գտնվող V և VI զօրաբանակները ևս զէնքի են կանչվում։

—

Պետերբուրգից հեռագրում են, որ «Нов. Вр.» լրագրի մարտի 29-ի համարում Մենշիկօվը չարաչար կերպով յարձակվում է այն մուսուլմանների վրա, որոնք ուղարկել էին Փոխարքային իրանց բողոք-հեռագիրը։

«Մի քանի բազուեցի Թուրքեր,—գրում է նա,—ուղարկել են Փոխարքային մի չափազանց յիմար հեռագիր, որը միանգամ ևս ցոյց է տալիս, թէ ինչ աստիճանի ընկել է ռուսաց իշխանութեան ույժը և լկտիացել են մինչև վերջին ժամանակներս համեստ այլազգիները։ Թուրքերի մի փոքրիկ խմբակ իրանց անգիտակ հայրենակիցների անունից, կամենալով պաշտպան հանդիսանալ ազատամիտ Փոխարքային, նրան աջքի ծառայութիւն մատուցին։ Եթէ իշխանութեան ներկայացուցչին պաշտպանում են մամուլի մէջ նոյնիսկ մզկիթներում հաւաքված Թուրքերը, այլևս ուրիշ ինչ ապացոյց է հարկաւոր, որ նա վատ է իր դերում և պետական շահերը ենթարկված են վտանգի։ Երևակայեցէք Նապօլէօնին կամ Բիսմարկին ապստամբված մի երկրի փոխարքայի դերում, և մարդասպանների պատգամաւորութիւնը, որ իր խորին համակրանքն է յայտնում նրանց մարդասէր և լիբերալ ուղղութեան համար։ Այդ կը Թուար յանդգնութեան հասնող մի հեգնութիւն։ Ամենախաղաղ ժամանակը, Փոխարքան մի այնպիսի զգանանոցում,ինչպիսին Կովկասն է, պարտաւոր է ամենամեծ հապճեպով մի կողմ թողնել իր լիբերալիզմը և ձեռք առնել բոլորովին ուրիշ մի բան»։

—

Օդեսսայի զինւորական դատարանը ստացել է մի մեծագղորդ գործ, որտեղ մի խումբ անձինք մեղադրվում են՝ գաղտնի կերպով, «Տիրասպօլ» կայարանի վրայով, Կովկաս զէնք և ռազմամթերքներ տեղափոխելու համար, որոնք նախասահմանված են եղել մուսուլմանների քաղաքական կռւի համար հայերի դէմ։ Մեղադրեալների թւումն են գտնվում անտառապետ Համիդ-աղա, Թիւրքական Դրէվա Շիմգա փաշայի որդին և ուրիշ շատ անձնաւորութիւններ։ Պաշտպանելու է Դումայի անդամ Պերգամենտը։

(«Б.»)

## ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

### ԺՈՒՐՆԱԼԻՍՏՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԸ

—

Անցեալ կիրակի, մարտի 30-ին, քաղաքային վարչութեան դահլիճում տեղի ունեցաւ Թիֆլիսի ժուռնալիստների ընդհանուր ժողովը, որ շարունակութիւնն էր նախորդ ժողովի։

Սկզբում ներկայ էին 18 հոգի, բայց յետոյ արդէն ժողովականների թիւը հասաւ 33-ի։ Կարդացվեց նախորդ ժողովի արձանագրութիւնը, որի մէջ մանրամասն նկարագրված է և Լ. Նազարեանին «Պուրիշկեվիչ» մականունով կնքելու ինցիդենտը։ Ժողովը հաստատեց արձանագրութիւնը։ Ապա Աթանասեանի նախագահութեամբ և քարտուղարութեամբ Շեստօվի ժողովը զբաղվեց կանոնադրութեան մշակումով, որից յետոյ ընտրվեց եօթ հոգուց բաղկացած խմբագրական մի մարմին, որին յանձնարարվեց խմբագրել կանոնադրութիւնը և իբրև հիմնադիր անդամներ կառավարութեան առջև ներկայացնել ի հաստատութիւն։ Այդ նպատակով ընտրվեցին Աթանասեան, Բ. Վարդանեան, Նակաշիձէ, Լիսիցեան, Կանչէր, Օրեստ Սեօմին և Շեստօպալօվ։

Վերջում ժողովը քննութեան ենթարկեց Ա. Քալանթարի առաջարկը Լեվ Տօլստոյի յօբելեանին մասնակցելու մասին։

Առաջինը խօսք խնդրեց Օրեստ Սեօմինը և առաջարկեց Տօլստոյի գրուածները ժողովրդականացնելու նպատակով հրատարակել մի առանձին ժողովածու յօգուտ կովկասեան սովեալների, որի մէջ կը մտնեն, բացի Տօլստոյի կենսագրութիւնից և աշխատութիւններից, նաև տեղեկութիւններ կովկասեան իրականութիւնից։ Այդ դիտաւորութիւնը իրագործելու համար նա հարկաւոր է համարում ընտրել կազմակերպչական մասնաժողով, որին իրաւունք տալ իր նիստերին հրաւիրելու նաև հասարակական մի քանի ուրիշ ձեռնհաս անձանց՝ այդ նպատակը պատշաճաւոր կերպով իրագործելու։

Սօլօվեանը, միանալով Սեօմինի առաջարկին, իր կողմից աւելացնում է, որ այդ ժողովածուն հրատարակվի տեղական երեք լեզուներով ևս։

Արասխանեանը անիրագործելի է համարում տեղական լեզուներով հրատարակութիւնը նիւթականի բացակայութեան պատճառով։

Նակաշիձէն, ընդունելով Սեօմինի առաջարկը, կարևոր է համարում միևնոյն ժամանակ գրականական երեկոյթներով և ռեֆերատներով ծանօթացնել ժողովրդի լայն խաւերին Տօլստոյի իսկական փիլիսոփայութեան, որի մասին զանազան հակասական կարծիքներ կան այժմ։

Գօշուանը համամիտ լինելով Նակաշիձէի առաջարկին՝ լրացնում է նրան՝ ցանկութիւն յայտնելով, որպէսզի օգոստոսի 28-ին գրականական երեկոյթ տրվի, որից ստացված մուտքը յատկացվի գրողների և ժուռնալիստների ընկերութեան, իսկ ժողովածուն հրատարակել սովեալների օգտին։

Շեստօվը անհնարին է գտնում զանազան լեզուներով ժողովածու հրատարակելը. դրա փոխարէն նպատակայարմար է գտնում Տօլստոյի մասին երեք լեզուներով հանրամատչելի յօդուածներ ու կենսագրական տեղեկութիւններ հրատարակելը։

Բ. Վարդանեանը պատմում է Տօլստոյին արած իր այցելութեան և ունեցած խօսակցութեան մասին։ «Братск. Помощь» ժողովածուի հրատարակութեան միջոցը, ճառախօսի ասելով, տուել է Տօլստոյը, այնպէս որ ամենից աւելի նպատակայարմար կը լինէր սովեալների օգտին ժողովածու հրատարակելը։

Սօլօվեանը առաջարկում է երեկոյթից և ռեֆերատներից ստացված գումարները յատկացնել այդ ժողովածուին, այլ ոչ ժուռնալիստների ընկերութեան։

Սեօմինը ցանկութիւն է յայտնում, որ այդ կազմակերպչական մասնաժողովը ինտերնացիօնալ կազմ ունենայ։

Ժողովը վերջնականապէս որոշում է ընտրել 9 հոգուց բաղկացած կազմակերպչական մի մասնաժողով, իրաւունք վերապահելով նրան գործակցութեան հրաւիրելու ուրիշ օգտակար անձանց ևս, ղեկավարվելով ժողովի կազմած ցուցակով։

Կազմակերպչական մասնաժողովի անդամներն են. Ա. Քալանթար, Օրեստ Սեօմին, Լ. Կիպիանի, Նակաշիձէ, Լասխիշվիլի, Սօլօվեան, Շեստօվ, Բ. Վարդանեանց և Մահմէդ-Զադէ («Մոլլա-Նասրէդդինի» խմբագիրը)։

Ժողովը փակվեց ժամը $2^1/_2$-ին։

Լ. Դ.

### ԽՈՐՀՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԽՆԴՐԻ ԱՌԻԹՈՎ *)

—

Միրիմանեան. — Իւրաքանչիւր ճառախօսից յետոյ նախագահը յիշեցնում է ժողովի օրակարգը։ Այստեղ ներկայ եղողները քաղաքական հոսանքների ներկայացուցիչներ են և չը պէտք է լինեն այս ժողովում, միայն հայր սուրբը պիտի լինի այստեղ։ Կաթողիկոսը միայն կրօնական ֆունկցիաներ կարող է ունենալ, իսկ քաղաքական՝ ոչ մի իրաւունք։

Նազարեթեան. — Կաթողիկոսը քաղաքական իրաւունքներ ունենալ չէ կարող. ընդհանուր ազգային հարց չը կայ, կայ միայն Թիւրքահայ դատ. սակայն այդ էլ ենթարկվում է ուրոյն օրէնքների։ Ուրեմն կաթողիկոսի դերը միայն կրօնական է։

Արշ. Մխիթարեան. — Սկզբունքային հարցի մասին ես չեմ խօսի։ Ես կարևոր եմ համարում մասնակցել ընտրութիւններին, բայց տարբեր կարծիք ունեմ կաթողիկոսի դերի մասին։ Ես ևս կողմնակից եմ նրանց, որոնք ասում են, որ կաթողիկոսը ներկայումս կորցրել է իր միջազգային նշանակութիւնը։ Ահարոնեանը Հաագայի կօնֆերանսի պատգամաւորութեան ընդունելութիւնը ապացոյց բերեց այդ նշանակութեան համար։ Իսկ ես կասեմ, այո, ընդունեցին, բայց չը յարգեցին նրա խնդիրքը։ Այդ ես յիշում եմ, որպէսզի ասեմ ձեզ՝ թէ հայութեան միջազգային դատը մի դնէք կաթողիկոսի վրա, մեղք էք։ Ձեր ուշադրութիւնը մի ուղղէք դէպի կաթողիկոսը, այլ ուղղեցէք դէպի ժողովրդական իսկական ույժի, նրանից ելած բողոքողների կողմը։ Ուստի ինքնախաբէութեամբ չը պարապվենք, քաղաքական ֆունկցիաներ չը վերագրենք կաթողիկոսին։ Ամփոփեմ ասելիքս. հայոց պատմութիւնը ինձ էլ ծանօթ է. շնորհակալ եմ Լէօից, ուշադրութեամբ լսեցի նրա զեկուցումը, բայց նա կազմված է միակողմանի, ինչպէս այդ նկատվեց Առաքելեանի բերած օրինակից։ Պատմական փաստերը ցոյց են տալիս, որ կաթողիկոսները միայն զէնք են ծառայել, ինքնուրոյն ազգային քաղաքականութիւն չեն ունեցել և չէին էլ կարող ունենալ իրանց տգիտութեան շնորհիւ։ Կեզրափակեմ ասելիքս։ Այժմ անցողական շրջան է. մեր դպրոցները, որին Ահարոնեանը աւանդ անուանեց, անցնում են ժողովրդի ձեռքը։ Իմ կարծիքով, հարկաւոր է ընտրել այնպիսի կաթողիկոսի, որ լինի հայ և հոգևորական։

Քալանթար. — Իմ առաջ բերած հարցերը գործնական են և համապատասխանում են իրականութեան։ Այնուհետև ես իմ պատասխանը կը տամ Աթանասեանին։ Ես իմ զեկուցման սկզբում արդէն ասացի, որ կաթողիկոսը առաջներում ունէր իր ձեռքին քաղաքական ու կուլտուրական ֆունկցիաներ. Ռուսաստանի տիրապետութեան տակ, ընդհանուր քաղաքացիական կեանքի ազդեցութեան ներքոյ փոքր առ փոքր սկսում են փոխարինվել և կորչել այդ ֆունկցիաները և աւելի ևս կը կորցնեն։ Հէնց այդ տեսակէտից էլ գործում են և գործելու են զանազան բարենորոգումներ, հիմնարկութիւններ և նրանց թւում նաև զեմստվօն, բայց քանի որ չը կան այդ հիմնարկութիւնները, դեռ գոյութիւն չունի և չէ գործում զեմստվօն, մենք պէտք է այդ ֆունկցիաներին բաւարարութիւն տանք, որ նրանք ժողովրդի համար օգտակար հանդիսանան։ Եւ եթէ Էջմիածինը դեռ կարող է օգտաւէտ կուլտուրական դեր կատարել, մենք պէտք է օգտվենք այդ հանգամանքից։ Ինչ վերաբերում է Սուվօրինի և Մենշիկօվի մասին արած ակնարկին, ես կասեմ, եթէ նրանց լսենք, նրանք կը պահանջեն, որ այստեղ մենք հայերէն էլ չը խօսենք. ուրեմն չը խօսենք։ Թողէք այդ ձևի յայտարարութիւնները, պարոններ։

Սհարոնեան. — Երբ ես լսում եմ ճառախօսներին, ինձ թւում է, որ այստեղ հաւաքված են ամենաուժեղ ազգի ներկայացուցիչները։ Ես կը յիշեմ մի յայտնի ֆրանսիացու կարծիքը, որ, մեր դատը նմանեցնելով իռլանդական դատին, ասում էր, թէ պէտք է յենվել հոգևորականութեան վրա։ Իսկ գիտէք ով էր այդ մարդը. դա ֆրանսիական սօցիալիստների պետ Պրէսանսէն էր (ծափահարութիւններ)։ Ես դիմեցի նրան հարցով՝ դուք կուզենայիք դիմել բուրժուական պետութիւնների ներկայացուցիչներին։ Նա ինձ պատասխանեց. «Մի ըմբռնած ազգի դատի համար, այո։ Դիմեցի հայասէր Անատօլ Ֆրանսին, Ժօրէսին. նրանք ևս ասացին՝ բերել տուէք կաթողիկոսին։ Ինչպէս տեսնում էք, Եւրոպայի սօցիալիստները մի շէֆ ձգտումից շատ տարբեր է մտածում։ «Ուժ հետ ուզում էք կերթանք»,—ասում էին նրանք, որովհետև նրանց սիրտը նեղ չէ։ Եւ մենք պիտի երթանք, պիտի յիշեցնենք (ծափահարութիւն)։

Վանցեան. — Այստեղ ասացին, որ կաթողիկոսը դեր չունի, բայց ծառայում է իբրև զէնք։ Ուրեմն նա դեր ունի. Թողէք, որ այդ զէնքը անվնաս դարձնենք, նրա առաջն առնենք։ Եւ դա կարող է օգուտ տալ։ Եթէ կաթողիկոսը անպէտք է, դեր չունի, ուրեմն անպէտք, չեղած բանի մասին չեն խօսի։ Որ այդ պատմական դերը ունի՝ լեզուի մի շարժումով չէ կարելի ոչնչացնել։ Այդ պատմական դերը մինչև այսօր էլ չէ փոխվել և պիտի աշխատենք աւելի օգտակար դարձնել։

Դրանից յետոյ Ճախազանը, համարելով հարցը պարզված նկատում է. «Ոմանք գտնում են, որ իբրև հոգևոր պետ կաթողիկոսը պէտք է ծառայէ իր անմիջական կոչումին և քաղաքական ու կուլտուրական ֆունկցիաների մասին ոչինչ դեր չունի։ Քանիցս նկատեցի, որ մենք խօսում ենք ներկայ իրականութեան մասին։ Քանի որ մեր կուլտուրական կեանքը կապված է նրա հետ, նոյնպէս և միջազգային որոշ դեր է խաղում իբրև հայութեան ներկայացուցիչ, ուստի արտայայտվեց, որ այդ իրաւական դրութիւնը չէ համապատասխանում ժողովրդի պահանջներին. հետևապէս պէտք է այնպէս անել, որ նա չը լինի միապետ, այլ լինի ազգի կամքի արտայայտիչն ու ներկայացուցիչը։ Անհրաժեշտ է, որ գոյութիւն ունեցող պօլօժենիան ժողովրդական ներկայացուցիչների միջոցով յարմարեցնել տայ ժողովրդի նորագոյն պահանջներին։ Գուցէ ժողովը իրաւունք կը տայ յանձնաժողովին ընտրողական ժամանակաւոր կանոններ մշակելու համար իր կազմի մէջ հրաւիրել ուրիշ ձեռնհաս մարդիկ ևս։ Միևնոյն ժամանակ գուցէ թոյլատրի ժողովի անունից դիմելու սինօդին պատուիրակների ընտրութիւնը յետաձգելու մինչև սեպտեմբեր. այդպիսով թերևս հնարաւոր լինի ընտրողական կանոնների մէջ անհրաժեշտ փոփոխութիւններ մտցնել տալ։

Ժողովականները համաձայնութիւն են տալիս և իրաւունք են տալիս համագումար հրաւիրել կաթողիկոսի և ընտրողական ցուցակ կազմելու մասին խորհրդակցելու։

Ժողովը փակվում է գիշերվայ ժամը $11^1/_2$-ին։

Լ. Դ.

*) Տես «Մշակ» № 72.

### ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՓՈԽԱՐՔԱՅԻ ՅՕԲԵԼԵԱՆԻ ԱՌԻԹՈՎ

—

Շամախու թեմի առաջնորդ Անանիա արքեպիսկոպոսը հետևեալ հեռագիրն է ուղարկել Փոխարքային նրա յիսնամեայ յօբելեանի առիթով։

«Ձերդ պայծառափայլութիւն։ Ձեր ժամանումը Կովկաս նոր արշալոյսով լուսաւորեց մեր երկրի կեանքը, բանալով այստեղ նոր ուղիներ ազգերի բարօրութեան և առաջադիմութեան համար։

«Ձեր պայծառ անունը ընդմիշտ անմոռանալի կը մնայ բոլոր կովկասցիների սրտերում, և մենք բաղձաւոր ենք արտայայտելու Ձեզ՝ մեզ յուզող ու Ձեզ ունեցած շնորհակալութեան սրտագին զգացմունքները։ Յիսուն երկար տարիների մատուցած Ձեր փառաւոր ծառայութիւնը Ռուսաց Մեծ Թագաւորին և մեր ընդհանուր հայրենիքին հանդիսանում է հոգեկան կարողութեան և ճշմարիտ-մարդասէր զգացմունքների մի հազւագիւտ արտակարգ օրինակ։ Ձեր լուսաւոր անուան հետ միասին Կովկասը շղթակապում է իր լաւագոյն յոյսերը և աներկիւղ կերպով սպասում է իր ճակատագրին։ Եւ ես խորապէս բաղձաւոր եմ զգում, որ ինձ վիճակվում է մի այսպիսի պատիւ անձնականապէս իմ և իմ իրաւասութեան ներքոյ գտնվող հոգևորականութեան կողմից, նոյնպէս և իմ ամբողջ հօտի անունից, ի բոլոր սրտէ ուրախութիւն յայտնելու Ձեզ Ձեր յիսնամեայ ծառայութեան առիթով, որը մենք ամենքս այժմ տօնում ենք, և աղերսելու ամեն բարիքներ Պարգևողից իր օրհնութիւնը տալու Ձեզ և Ձեր ամբողջ ընտանիքին։ Թող տայ նա Ձեզ կարողութիւն տեսնելու, երբ Ձեզ հետ Կովկաս ժամանած նոր կեանքի արշալոյսը դառնայ պայծառ օր և թող երկար օրեր պարգևէ նա Ձեզ էլի ծառայելու Թագաւորին և հայրենիքին, որի անխզելի մասն է կազմում նաև մեր Կովկասը»։

### ՏԱՒՐԻԿԵԱՆ ՊԱԼԱՏԻՑ

—

Պետերբուրգ, 14 մարտի

Այսօրվայ երեսուներեքերորդ նիստը շարունակութիւն էր անցեալ նիստին, ուր քննվում էր ընդհանուր ուսման համար 7 միլիօն րուբլի յատկացնելու օրինագիծը։

Մինչեւ անցեալ նիստում ամեն ինչ խաղաղ էր, միայն գուշակութիւններ անելով կարելի էր կարծել, որ կենտրոնը այս հարցումն էլ հարազատ կը մնայ իր պնակալէզ, յարմարողական պօլիտիկային. այսօրվայ նիստը ամեն ինչ պարզեց։

Հոկտեմբերեանների պարագլուխներից մէկը՝ ֆօն-Անրէպ, որը, ի դէպ է ասել, մի քանի ժամանակ առաջ եղել է ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութեան մէջ դեպարտամենտի դիրեկտոր, այսօր այնպէս պարզ և կտրուկ ձևով ներկայացրեց իրանց կարծիքը այս հարցի վերաբերեալ, որ միայն շնորհակալութիւն կարելի է անել նրանից։ Ցանկալի է, որ նա ապագայումն էլ միշտ շարունակի այդ շաւղով ընթանալ։

Բայց այսօրվայ նիստը մի ուրիշ հարց էլ առաջ մղեց, որը մինչև այժմ թէև պարլամենտական շրջաններում խօսակցութեան նիւթ էր, բայց այդպիսի որոշ արտայայտութիւն չէր ստանում։ Բանը նրանումն է, որ հոկտեմբերեանները, գլխաւորապէս Գուչկօվը իր արբանեակներով, վաղուց է որ ցանկանում էին Պետական Դուման դարձնել դեպարտամենտի նման մի հաստատութիւն, բայց այդ նրանց չէր աջողվում լիովին, որովհետև նախ՝ Դուման իրականութեան մէջ այդպիսի դեր էլ կատարում էր մինչև այժմս, շնորհիւ նրան, որ ոչ մի պրինցիպիական հարց չէր արծարծվում և քննվում Դումայում. միւս կողմից այդպիսի մի դիտաւորութեան հակառակ էին այսպէս անուանված ձախ-հոկտեմբերեանները, որոնք յամենայն դէպս ընդունում էին, որ իրանք ժողովրդական ներկայացուցիչներ են և պարտաւոր են իրանց ընտրողներին հրապարակական հաշիւ տալ իրանց գործունէութեան մասին։

Ինչպէս երևում է, այդ հանգամանքը մեծ հոգածութեան առարկայ է Գուչկօվի և Կրուպէնսկու համար, որ նրանք սկսել են արդէն բացարձակապէս արտայայտվել կուլուարներում և նոյն իսկ Դումայում, որ այդ այդպէս շարունակվել չէ կարող և պէտք է միջոցներ ձեռք առնել, որ ամեն մի հարցի առիթով շատ ճառախօսներ չը գրվեն։

Եթէ սրան աւելացնել այն հանգամանքը, որ այժմս է միայն Դուման սկսել դիմել կարդինալ, պրինցիպիական բնաւորութիւն կրող հարցերի քննութեան, ինչպիսին ներկայումս ընդհանուր ուսման հարցն է, և որ գալ շաբաթվանից Դուման դիմում է բիւջէտի քննութեան, այն ժամանակ միանգամայն կը պարզվի թէ ինչն է ստիպում «Գուչկօվ և ընկերութեանը» մտատանջութեան մէջ ընկնել։

Այսօրվայ ամբողջ նիստը կարելի էր նմանեցնել պատերազմական դաշտի, ուր թշնամին յարձակվում է և փոքրաթիւ պաշարվածները յամառ կերպով դիմադրում են։ Մի քանի անգամ Կրուպէնսկին հոկտեմբերեանների օգնութեամբ մտցնում է առաջարկութիւն, որ վիճաբանութիւնները դադարեցվեն և դիմեն քուէարկութեան, սակայն ամեն անգամ օպպօզիցիան մերժում է։ Վերջապէս, արդէն նիստը վերջանալուն մօտ, նրանց աջողվում է սահմանափակել ճառախօսի ժամանակը 10 րոպէով, և դա էլ ունի իր նշանակութիւնը, որովհետև կենտրոնը և աջակողմեանները ցանկանում էին ամեն միջոց գործ դնել, որ ֆօն-Անրէպից յետոյ օպպօզիցիային պատկանող պատգամաւորները չը կարողանային նրան պատասխանել։

Լեհական կօլօյի կողմից պատգամաւոր Րժօնդը յայտնում է, որ նրանք քուէարկութեանը ձեռնպահ են մնալու, որովհետև նրանք չեն կարող ձայնակցել այն օրինագծին, որ նոր գումարներ յատկացվեն այն դպրոցներին, որոնք Լեհաստանում «անբարոյականացնում են լեհ երեխայի միտքը», բայց միևնոյն ժամանակ չեն կարող դէմ քուէարկել, որովհետև ընդունում են, որ Ռուսաստանում ժողովրդական դպրոցները մասամբ օգուտ են բերում։

Բաւական էր այս, որ հոկտեմբերեանները իրանց բնիցը դուրս բերի։ Եւ ահա ֆօն-Անրէպը ամբիօնից յիշցնել է որ Թափում է աջ ու ձախ։ Նա սկսում է իբր թէ քննադատել կադետների և սօցիալ-դեմօկրատների ասածները, իսկ իսկապէս հնարում է մի որևէ բան, որը ոչ մի առընչութիւն չունի իրականութեան հետ. սկսում է զարգացնել այդ միտքը, գալիս է անհեթեթ եզրակացութիւնների և յիշոցներով համեմում այդ։ Նոյն ձևով նա սկսեց քննադատել և լեհական կօլօյի կարծիքը։ Ֆօն Անրէպը ասում է, որ երբ լեհացիները չեն ցանկանում, որ ռուս մանուկները իրանց մայրենի լեզուով սովորեն, և դրանից եզրակացնում է,— լաւ է որ յունիսի 3-ի օրէնքով լեհացիների իրաւունքները կրճատված են, թէ չէ՝ եթէ նրանք գերիշխող կամ վճռող դեր կատարում լինէին Դումայում, այն ժամանակ նրանք կը զրկէին ռուսներին ժողովրդական ուսումից, լուսաւորութիւնից, որովհետև լեհացիների կարծիքն է՝ «Թող նրանք փտեն տգիտութեան մէջ, միայն մենք լինենք ապահով»։

Ֆօն Անրէպը հասաւ իր նպատակին։ Նրա ճառի ամբողջ ընթացքում մինիստրների լօժայում յայտնի շարժում կար. բոլորը շուտ-շուտ մէկ-մէկու նայում էին և ծիծաղադէմ գլուխները թափահարում, իսկ ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրը, որը մինչև այդ հանգիստ նստած էր երկրորդ աթոռի վրա, տեղից վեր կացաւ, առաջ եկաւ, որ աւելի լաւ լսի այդ գոհարները։ Իսկ ֆօն-Անրէպի վերջացնելուց յետոյ իսկոյն ցանկութիւն

յայտնեց խօսել, որ իր զգացմունքները և շնորհակալութիւնները յայտնի նրան։

Թէև պատգամաւոր Շինգարեօվը ցանկացաւ պատասխանել ֆօն-Անրէպին և ասաց մի քանի խիստ խօսքեր, աշխատեց ճշմարտութիւնը վերականգնել, բայց այդ բոլորը ոչ մի նշանակութիւն չունեցաւ։ Դումայի ամբողջ երեք քառորդ մասը օվացիա սարքելով ֆօն-Անրէպին՝ ամենափառաւոր կերպով ապացուցեց, որ նրանք ոչ թէ ճշմարտութիւն են որոնում, այլ դասակարգային վրէժխնդրութիւն։

Արսէն Քալանթար

## ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, մարտի 30-ին, Աւճալեան բաժի սիրողները տուին իրանց հինգերորդ ներկայացումը։ Խաղում էին «Պէպօ», կօմեդիա 3 գործողութեամբ, Գ. Սունդուկեանի և «Փաստաբանի մօտ» վօդէվիլը, փոխադ. Տէր-Դաւթեանի։

Չը նայած որ պ. Սունդուկեանի «Պէպօն» ժողովրդի սրտին մօտ պիէսներից մէկն է, այնուամենայնիւ «ժողովրդական թատրօն» յաճախողների թիւը այս անգամ շատ սակաւ էր։ Չը կար բանւոր դասակարգը, որոնց համար և տրւում են ներկայացումները։ Ցանկալի կը լինէր, որ սիրողները միջոցներ ձեռք առնէին վաղօրօք տոմսակները ցրել բանւորութեան մէջ— զանազան գործարաններում, տպարաններում և այլն...

Ինչ վերաբերում է խաղին՝ ընդհանրապէս անցաւ աջող։

—

Հինգշաբթի, ամսիս 3-ին, Թիֆլիսի եռաժշտական դպրոցի դահլիճում՝ ջութակահար Հայկ Գիւդէնեանի կայանալիք կօնցերտի մասին հաղորդելով երէկվայ համարում, այսօր բերում ենք մի քանի մանրամասնութիւններ երիտասարդ ջութակահարի մասին։

Հայկ Գիւդէնեան իր գեղարուեստական ուսումն առել է Բրիւսէլում՝ հռչակաւոր Թոմսոնի մօտ, Պրագայում՝ Շէվչիկի, Բեռլինում՝ Մարկիզի մօտ։

Կօնցերտներ կայացնելու համար ճանապարհորդել է Լօնդօն, Մանչեստր, Պարիզ, Աղեքսանդրիա, Կահիրէ, Պօլիս և այլ քաղաքներ։

Ամսիս 3-ին կայանալիք կօնցերտի ծրագրի մէջ մտնում են՝ «Սօնատա»—Հէնդէլի, «Կօնցերտօ»—Բախի, «Gavotte»—Բամօյի, «Canzonetta» — դ՚Ամբրօզիօյի, «Մովսէս» (ֆանտազիա) — Պագանինի, «Ալբանական պար» —Ջութակահարի սեփական հեղինակութիւնը։

—

Բալախանի, 28 մարտի

Մարտի 27-ին Բալախանու բանւորական դրամատիկական սիրողների «Էստետիկ» խումբը, մասնակցութեամբ դերասանուհի տիկին Շամիրամի, ներկայացրեց Ֆր. Կօպպէի «Թագի համար» ողբերգութիւնը և վերջն էլ «Փաստաբանի մօտ» վօդէվիլը։ Խաղն անցաւ բաւարար շնորհիւ դերասանուհի Շամիրամի (Միլիցայի դերում) և պ. Հայկազ Վարդապետեանի (Կոստանդինի դերում) մտածված և խելացի դերակատարութեան։

«Փաստաբանի մօտ» վօդէվիլն անցաւ սպասածից աւելի թոյլ և անաջող, որովհետև խօսքերը մեծ մասամբ բերանից խլում էին և այդ պատճառով խառնիխուռն բան էր դուրս գալիս։ Նամանաւանդ նկատելի էր մի քանի դերակատարների չփորձութիւնը բեմի վրայ։

Դերակատարներից առանձին գովասանքի արժանացաւ տիկին Յարութիւնեանը։

Մենք աւելորդ չենք համարում մեր համեստ խնդիրը դնելու «Էստետիկ» խմբի առաջ. ա) ձեռք վերցնել ժանգոտված—հնացած պիէսներից, որպիսին է «Զրկանքի զոհ» և այլն, և բ) նոյնպէս այն պիէսներից, որոնք շատ դժուարամարս են, մանաւանդ «Էստետիկ» խմբին։ Այդ է պահանջում ապագայի աջող գործունէութիւնը։ Այդօրինակ պիէսները չեն կարող տալ այն, ինչ որ «Էստետիկն» է ցանկանում և որին ձգտում է։

Լեոնիկ

## ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Ղալաչա, 29 մարտի

Գաւառապետի սարաժնիկը ինձ պատմեց հետևեալը. «Աղա ջուր գիւղում մեռել են երկու հասակաւոր մարդ և մի տղայ սովից. մեռնողներից մէկը շունչը փչելուց մի քանի րոպէ առաջ դուրս է գալիս բակը և հարցնում, թէ ստացե՞լ են նպաստ ցորենը, և երբ բացասական պատասխան է ստանում, սրտից մի խոր ախ է քաշում և թախտի վրա ընկնելով անշնչանում»։

Ուղուն-Թալա գիւղում մի կին յուսահատութիւնից վերցնում է երեխան և գնում է, որ միասին վառած թոնիրը ընկնեն, բայց հարևանները վրա են հասնում և ազատում։ Որքան էլ քարասիրտ մարդ լինի, չէ կարող սառնասրտութեամբ նայել սովի դաժան և մահաբեր պէծքին։

Ղալաչից գալու ժամանակ, ճանապարհին Քըդեանցի սարաժնիկ Արշակը պատահում է ջողաղցի երեք կնոջ և մի աղջկայ։ «Ո՞ւր էք գնում, ջօյրիկ»—հարցնում է Արշակը։ Կանայք լաց են լինում ասելով «Տանը երեխէքը սոված են, գնում ենք Թուրքերի գիւղերը... հաց ժողովելու»։ Արշակը վերջին 5 ր. հանում տալիս է կանանց և յետ դարձնում նրանց Ջողազ։

Մելքիսեդէկ քահանայ

## ԿԱՐԵՒՈՐ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ

Սրտի առանձին հաճոյքով կարդացի «Մշակի» այս տարվայ № 66 ի մէջ պ. Հ. Առաքելեանի յօդուածը «Կաթողիկոսական խնդիրը» վերնագրով։ Այժմ գալիս եմ սրանով մի քանի կարևոր լրացումներ անելու այնքան այժմէութիւն ունեցող կաթողիկոսական թեկնածուի հարցը առաւել լուսաբանած լինելու նպատակով։

Դեռ 1906 թւին «Մշակի» № 123-ի մէջ գրել էի. «Պօլօժէնիէն» չէ որոշած թէ ընտրելին՝ թեկնածուն (հայրապետական) ինչ կոչումից պէտք է լինի—հոգևորական թէ աշխարհական։ Այս, անտարակոյս, դիտմամբ պահված անորոշութեան մէջ օրէնսդիրներն ընդունած են, թէպէտ լռելեայն, որ աշխարհական անձեր ևս կարող են ընտրելի թեկնածու լինել»։

Նոյնը հաստատում է պ. Հ. Առաքելեան՝ գրելով «Մշակի» վերը յիշածս № 66-ի մէջ. «Մեր կարծիքով, քանի որ պօլօժէնիայի մէջ չը կայ արգելք աշխարհականին կաթողիկոս ընտրելու դէմ...»

Ուրեմն թէ պօլօժէնիէն և թէ հայոց եկեղեցու ժողովների որոշումները չեն արգելում աշխարհականներից*) կաթողիկոսացուներ ընտրելը. իսկ նոյն եկեղեցու պատմութիւնը տալիս է մի շարք օրինակներ, որ աշխարհականներից ընտրվել են կաթողիկոսացուներ։

Այժմ անցնենք այն հարցին, թէ ո՞րպիսի արգելքներ կան այսօր իսկ, եթէ կարելը պահանջի, աշխարհականներից ընտրութիւններ անելու դէմ։

Պ. Հ. Առաքելեանը արգելք է համարում Կովկասի նախկին կառավարչապետի՝ 1883 թ. հրատարակած կանոնները, ուր ասված է թէ՝ 4 թեկնածուները ընտրվում են աւագագոյն բարձրաստիճան հոգեւորականներից։ «Թէ ինչ հիման վրա են հրատարակված այդ կանոնները, կարո՞ղ են արդեօք նրանք ունենալ օրէնքի պարտադիր ոյժ—մենք դժուարանում ենք ասել,—գրում է պարոնը,—բայց այս կայ որ՝ այդ կանոնների համաձայն են կատարվել պօլօժէնիայի հաստատութեան օրից մինչև այսօր կաթողիկոսական ընտրութիւնները, ուստի և այս անգամ ևս այդ կանոններով պէտք է կատարվի, քանի որ ոչ մի կաթողիկոս և ոչ էլ սինոդը ոչ մի անգամ հարց չեն յարուցել այդ կանոնների փոփոխութեան կամ վերացման մասին» (ընդգծումը մերն է։)

Այդ կանոնները անշուշտ կապ ունեն 1866 և 1883 թւերին Կ. Պօլսում կազմված այն երկու յանձնաժողովների զեկուցումների հետ, որոնք պաշտօն էին ստացած ազգային երեսփոխանական ժողովից վերաքննութեան ենթարկելու պօլօժենիայի յօդուածները։ Այդ երկու յանձնաժողովի զեկուցումներից առաջինի մէջ պահանջ է եղել, որ կաթողիկոսացուները լինեն բարձրաստիճան հոգեւորականներից, իսկ երկրորդի մէջ բացարձակ շեշտով պահանջ է եղել դրված, որ լինեն եպիսկոպոսներից։ Բացի այս պարագաներից դեռ 1843 թ. սինոդը ներկայացնում է Կովկասի բարձր իշխանութեանն իր կողմից կազմած մի հրահանգութիւն կաթողիկոսական ընտրութեան մասին։ Այս հրահանգութիւնը հաւանութեան ու հաստատութեան է արժանանում և գործադրվում է մինչև 1883 թւը։ Փաստերի մէջ շատ պարզ ցոյց տալու, որ սինոդը իրաւունք ունեցել է և այսօր էլ ունի լրացուցիչ և լուսաբանիչ հրահանգութիւններ խմբագրել ու ի հաստատութիւն առաջարկել։ Այդ 1846 թւի հրահանգի մէջ հայրապետական թեկնածուների մասին չը կայ որոշ պահանջ բարձրաստիճան հոգևորական կամ եպիսկոպոս լինելու. այլ միայն մի տեղ անուանված է сановникъ, որ հայերէն թարգմանված է կարգաւոր։ Սակայն սանօվնիկ խօսքը չէ բովանդակում իր մէջ հոգևոր որոշ աստիճաններ։ Ահա այս խնդրի մասին Կ. Պօլսի պահանջները և որոշումները հասնում են մեր կառավարութեանը. ուստի և 1883 թւին Կովկասի կառավարչապետը ընդառաջ գնալով նրանց ցանկութեան, գործ է ածում իր տուած նոր հրահանգի մէջ բարձրաստիճան հոգեւորական դարձուածը։

Պարզ է որ կառավարչապետի տուած հրահանգները նախ՝ օրէնքի ոյժ չունեն, երկրորդ՝ կարող են փոփոխվել սինօդի ու ժամանակի պահանջի և կառավարչապետի բարեհաճութեան համեմատ։ Այդ 1883 թւի կանոնների համեմատ են կատարվել կաթողիկոսական ընտրութիւնները ոչ թէ պօլօժէնիայի հաստատութեան օրից, այլ միայն 1883 թւից։ Եւ որ ամենից ուշադրութեան արժանին է, այս անգամ ամենևին պարտաւորական չէ կարող լինել անպատճառ այն կանոններով ղեկավարվել, քանի որ թէ սինոդը, ինչպէս 1846 թւին, թէ հայ ժողովրդի կողմից ընտրված պատգամաւորները կարող են այսօր իսկ դիմել Կովկասեան Փոխարքային և խնդրել վերացնել «բարձրաստիճան հոգևորականներից» կաշկանդող խօսքերը և վերականգնել թեկնածուների մասին այն ազատ հասկացողութիւնը, որ ունի մեր եկեղեցին և որ ճանաչել է «պօլօժենիան» իր հիմնական յօդուածի իմաստով։ Մամուլի և մեր իրաւաբանների պարտքն է այս խնդիրը պարզել և առաջարկել սինոդին ու ժողովրդին ձեռնամուխ լինել գործադրելու։

Ուրեմն այս խնդրում կարծում եմ պ. Հ. Առաքելեան ևս կը համաձայնի, որ եթէ կամք ու ցանկութիւն և աշխատանք գործադրվի հէնց մինչև առաջիկայ ընտրութիւնը, կարելի կը լինի ճանապարհ բաց անել նաև արժանաւոր աշխարհականի թեկնածութեան համար։ Իմ կարծիքով՝ այժմեան րօպէն աւելի քան բարեյաջող է այդ խնդիրը Կովկասեան Փոխարքայի միջոցով պարզել տալու համար։

Ինչ վերաբերում է վարդապետների թեկնածութեանը, այդ ամենևին կասկածից դուրս է. միայն թէ ոմանց համար ծանր լուծելի է համարվում այն խնդիրը, թէ ով պիտի վարդապետին եպիսկոպոսական աստիճան վերամբառնայ։ «Մշակի» մէջ, յիշում եմ, մի պարոն յայտնել էր այն միտքը, որ վարդապետ թեկնածուն կարող է գնալ Սիս, այնտեղի կաթողիկոսից ձեռնադրվել եպիսկոպոս և ապա վերադառնալ Էջմիածին ու օծվել հայրապետ։ Այն ինչ այս խնդիրը մեր եկեղեցու համար շատ վաղուց և ամենահեղինակաւոր կերպով լուծված է այսպէս, ինչպէս պ. Հ. Առաքելեան իր տրամաբանութեան միջոցով լուծում է։ Առաքելական ու նիկիական ժողովների կանոններով, մեր Մխիթար Գօշի կողմից ևս իր դատաստանագրքի մէջ մտցրած կանոններով պարզապէս սահմանված է՝ «Ձեռնադրեսցի եպիսկոպոս յերկուց կամ յերից եպիսկոպոսաց, նոյնպէս եւ արքեպիսկոպոսաց՝ ձեռնադրեսցի եպիսկոպոս»։ Այսպէս ինչպէս կարող կը լինէին մեր մի շարք աշխարհականները ուղղակի կաթողիկոս օծվել։

Մեսրոպ ք. Մէլեան

*) Մեր եկեղեցու վերջին հեղինակաւոր եկեղեցական պատմագէտ հոգելոյս Մելքիսեդէկ Մուրադեան գրում է իր թողած եկեղ. պատմութեան մէջ շատ պարզ կերպով հետևեալը Զաքարիայի ընտրութեան մասին. «Ձիրակաւան գիւղի մէջ, բազմաթիւ ժողովոյ հաւանութեամբ կընտրվի Զաքարիա Կոտայեցին և մի օրվայ մէջ կը ձեռնադրվի սարկաւագ, քահանայ, եպիսկոպոս և կաթողիկոս։ Վասն զի կաթողիկոսութեան ընտրական իրաւունքն ամենևին խտրութիւն չը դնէր եկեղեցականի և աշխարհականի մէջ ըստ առաքելական աւանդութեան հայաստանեայց եկեղեցւոյ»։

## ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Երէկ Թիֆլիսում թաղեցին վաստակաւոր Ալէքսանդր Մելիք-Ալլահվերդեանին։ Թաղումը կրում էր հանդիսաւոր բնաւորութիւն։ Ննջեցեալին տնից դուրս բերին առ. ժամը $10\frac{1}{2}$-ին. ներկայ էին քաղաքագլուխը, քաղաքային վարչութեան անդամները, քաղաքային արհեստաւորաց դպրոցի ուսուցիչները, Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձուները, ուսուցչական կազմը երգեցիկ խմբի հետ և շատ համակրողներ։ Ներսիսեան դպրոցի առաջ, ուր երկար տարիներ պաշտօնավարել էր հանգուցեալը և սիրված էր իր աշակերտներից, դագաղը վայր դրին և կատարվեց կարճ մաղթանք։ Ապա սգաւոր հանդէսը ուղղվեց դէպի Մողնու եկեղեցին, որտեղից և ննջեցեալին տարան Խօջիվանքի գերեզմանատունը։ Գիտական պատրաստութիւնով օժտված մի համեստ գործիչ ևս պակասեց հայկական անմխիթար ասպարէզից։ Յարգանք նրա յիշատակին։

◆ Ի նպաստ Թիւրքական Հայաստանի Հանգանակիչ Մասնաժողովը խնդրում է մեզ հրատարակել, որ փետրվարի 15-ին, Խարկովից, պ. Մովսէս Սարգսեանից ստացված 604 րուբլի գումարը հանգանակվել է Խարկովի հայ հասարակութիւնից։ Այդ նուիրատուութեան ցուցակ կը տպվի «Մշակի» յաջորդ համարներից մէկում, յայտարարութիւնների բաժնում։

◆ Մարտի 30-ին, Թիֆլիսի բօրսայի շինութեան մէջ, Ա. Միլօվի նախագահութեամբ կայացաւ Թիֆլիսի վաճառականական ընկերութեան ընդհանուր ժողովը։ Հաստատելով ընկերութեան 1907 թ. հաշիւները և քննելով Թիֆլիսի առևտրական դպրոցի նիւթական դրութիւնը, ժողովը որոշեց թոյլատրել այդ դպրոցի հոգաբարձական խորհրդին՝ 30,000 րուբլի փոխառութիւն անել քաղաքային վարկի ընկերութեան պարտքը վճարելու և այլ կարիքների համար, իսկ շինութեան վերանորոգութիւնը յետաձգել գալիք տարվան։ Օրակարգում նշանակված՝ Թիֆլիսի կլուբներում լօտօն վերացնելու հարցը չը քննվեց։ Որովհետև Թիֆլիսում արդէն բօրսա կայ, որոշվեց վերացնել առևտրի և մանուֆակտուրայի կօմիտէտը, տալով երկու ծառայողներին իրանց երեքական ամսականը։ Առճիկները Վաճառականական աւագի պաշտօնի համար ծափահարութիւններով միաձայն վերընտրվեց Ա. Ն. Միլօվը։ Գաղտնի քուէարկութեամբ ընտրվեցին—աւագի օգնական՝ Վ. Ս. Եղիազարեան և Գ. Շատիլօվ, որբախնամ դատարանի անդամներ՝ Գ. Շատիլօվ և Ի. Նիկողոսեան, թեկնածուներ՝ Ս. Տէր-Առաքելեան և Տ. Ստեփանեան, վերստուգիչ յանձնաժողովի անդամներ՝ Ս. Ս. Յարութիւնեան և Ս. Գ. Յարութիւնեան. թեկնածու՝ Ծէյլանեան։

◆ Ստացանք 1) բժշկ. Ա. Բուդուղեանի մի նոր աշխատութիւնը «Երկու խօսք գիւղացուն» վերնագրով, տպված՝ Պետերբուրգ, 1908 թ., գինն է 10 կօպէկ։ Գովելի է բժշկապետի եռանդը, որ անխոնջ կերպով առաջ է տանում իր հրատարակութիւնների շարքը։ 2) Ա. Ջանեանի «Բացվող ծաղիկներ», Բագու, 110 էջ, գինը 50 կօպ.։

◆ Շաբաթ, ապրիլի 5-ին, երեկոյեան ժամը $7\frac{1}{2}$-ին, Թիֆլիսի տեխնիկական ընկերութեան մէջ Ի. Իվանով զեկուցում կը կարդայ խճուղիները փոշուց և մաշվելուց ազատ պահելու նորագոյն միջոցների մասին։

◆ Կիրակի, ամսիս 6-ին, առաւօտեան ժամը $11\frac{1}{2}$-ին, Թիֆլիսի ժողովարանի դահլիճում պ. Առաքել Բաբախանեանը կը կարդայ, յօգուտ Կովկասի հայոց բարեգ. ընկ. միջոցներով բացվելիք գիւղական դպրոցների, դասախօսութիւն «Հայոց գրականութեան մասին»։

◆ Պօստ-հեռագրական գլխաւոր վարչութիւնը Զատկի տօներին Թիֆլիսի գրասենեակի ծառայողներին բաժանելու համար յատկացրել է 8 հազար րուբլի։

◆ Թիֆլիսի սանիտարական բժշկական խորհուրդը արդէն մանրամասնօրէն քննել վերջացրել է քաղաքի սանիտարական-բժշկական մասը վերակազմելու նախագիծը՝ և մօտ օրերս այդ նախագիծը կը յանձնվի քաղաքային վարչութեան՝ դումա մտցնելու համար։ Նոր նախագծով այդ վերակազմութիւնը պահանջում է տարեկան 90,000 րուբլի ծախս աւելի՝ այդ նպատակով քաղաքի յատկացրած գումարից։

◆ Որովհետև Թիֆլիսի էլեքտրաքարշի անօնիմ ընկերութիւնը չը կատարեց քաղաքային վարչութեան յաճախակի արած դիմումները, վերջինս մարտի 31-ին դիմեց յիշեալ ընկերութեան, պահանջելով ամենայն օր հաղորդել իրան այն վագօնների թիւը, որոնք գործում են էլեքտրաքարշի բոլոր գծերի վրա, նախազգուշացնելով որ այդ պահանջը չը կատարելու դէպքում ընկերութիւնը ստիպված կը լինի խոշոր տուգանք վճարել։

## ԼՈՒՐԵՐ ԿՐԱՍՆՕՎՕԴՍԿԻՑ

◆ Մարտի 17-ի գիշերը, հայոց ուսումնարանի մօտերքում, ուր գտնվում են հասարակաց տները, երկու ռուս մաւժիկներ յարձակվում են մի ծովային զինւորի վրա և երկաթի բութ գործիքով տեղն ու տեղը սպանում։ Զարագործները ձերբակալված են։ Պատճառը հասարակաց տան մէջ ունեցած վէճն է։

◆ Գեներալ Եւրէինօվը մարտի 18-ին շոգենաւով ժամանեց այստեղ և ժամը 5-ին ուղևորվեց Ասխաբադ՝ ստանձնելու շրջանի կառավարչի պաշտօնը։

◆ Այստեղ սաստիկ տարածված է ծաղիկ հիւանդութիւնը։ Մարտի 19-ին ծաղկից մեռաւ երկաթուղու ծառայողներից մէկը՝ 30 տարեկան մի մարդ։

◆ Մարտի 20-ին երկաթուղու կայարանում ձերբակալեցին մի մարդու, որը տանում էր իր հետ, կէտրօնի արկղի մէջ, 7 հատ ատրճանակ և փամփուշտներ դէպի Անդրկասպեան երկիրը։ Կալանաւորի ազգը դեռ ևս պարզված չէ։

Փօս

## ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

◆ Րիգայից հեռագրում են «Р. Сл.» լրագրին, որ յայտնի հասարակական գործիչ և ժուրնալիստ Վիտվիցկուն ազատելու համար պահանջվող գրաւականը հասարակական գործի բնաւորութիւն է ստացել։ Մի օրվայ ընթացքում, համարեա, ամբողջ գումարը մաս-մաս հանգանակել են իրանց մէջ բոլոր ազգութիւնների պրօգրեսիստները։ Միմիայն լատիշները ստորագրել են 6000 րուբլի։ Սակայն յանկարծակի, արդարադատութեան մինիստրի հեռագրի համաձայն, այդ 15,000 րուբլի գրաւականը պակասեցրել են 1000 րուբլու, որը և ներկայացվում է իսկոյն։ Վիտվիցկին արձակված է կալանաւորութիւնից։

◆ Իլիօդոր վարդապետը ներկայացնելով Անտօնիյ միտրօպօլիտին մի գրութիւն՝ յայտնում է, որ ամբողջ գիւղական հոգևորականութիւնը ներկայումս կրամօլայով վարակված է, որի շնորհիւ ռուս ժողովրդի միութեան ագիտացիան գիւղերում զօրեղ ընդդիմութեան է հանդիպում։ Միութեան անունից Իլիօդորը խնդրում է, որ քահանաների փոխադրութեան ժամանակ թեմական յաջորդները պահանջեն քահանաներից վկայական, որ նրանք պատկանում են ռուս ժողովրդի միութեան, նոյնպէս և ուշադրութիւն դարձնեն այն զեկուցումների վրա, որ տալիս են միութեան տեղական բաժանմունքները։

(«Св. Мыс.»)

◆ Առաջին Պետական Դումայի նախկին նախագահ Ս. Ա. Մուրօմցեվը յայտնել է, որ վըբօրգեան կոչի առիթով երեք ամսվայ բանտարկութեան դատավճիռը ինքը մտադիր է լրացնել Զատկից յետոյ։ («Касп.»)

◆ Մօսկվայի նահանգապետ ֆլիգել-ադիւտանտ Ջունկօվսկին պատասխանատուութեան է ենթարկում պատգամաւոր Պուրիշկեվիչին Մօսկվայի նահանգական ադմինիստրացիայի հասցէին ուղղած հարցապնդումի վիրաւորական եղանակի առիթով։

◆ Զատկի տօներին Դումայի անդամ Մակլակօվը գնալու է Պօլիս։ Ամառը նա կը գնայ Սիբիր։ («Т. К.»)

◆ Պետական Դումայի հոկտեմբերեան և չափաւոր աջակողմեան պատգամաւորները թւով 200 հոգուց աւելի, դիմել են Ստոլըպինին մի նամակով, որտեղ բողոքում են Դումայի նախագահ Խոմեակօվի դէմ Մենշիկօվի սկսած արշաւանքի առիթով։ («В.»)

◆ «Рѣчь» լրագրին հեռագրում են Թիֆլիսից, որ Թեմիր-Խան-Շուրայում կալանաւորվել և բանտարկվել են Թիւրքական երկու լրտեսներ, որոնք վերցնելիս են եղել Կարեագին քաղաքի մակարդակը իր շրջականերով միասին։

◆ Ներկայ տարվայ յունվար և փետրվար ամիսների ընթացքում մամուլի գործերի կօմիտէտը Պետերբուրգի դատաստանական պալատի շրջանում մամուլի դէմ սկսել է 65 քրէական դատ։ Դրանցից 45 դէպքում կօմիտէտի պահանջը յարգվել է։ («Н. Вр.»)

◆ Վօրօնեժի ադմինիստրացիան եռանդուն կերպով հետամուտ է լինում երևան հանելու «Գիւղացիական եղբայրութիւն» կազմակերպութիւնը։ Պարզվել է, որ այդ կազմակերպութիւնը արդէն ունի նահանգական և մի քանի գաւառական—գիւղական կօմիտէներ։ Բազմաթիւ մարդիկ են կալանաւորված։ Եղբայրութեան անդամները գլխաւորապէս գիւղացիներ են։ Կարևոր գործերի քննիչի կատարած քննութիւններից իմացվում է, որ եղբայրութիւնը արդէն երկրորդ տարին է ինչ գոյութիւն ունի։ («Тов.»)

◆ Օդեսսայում գոյութիւն ունեցող «Սպիտակ երկգլխանի արծիւ» անունով միապետական ընկերութիւնը մօտ օրերս վերջնականապէս կազմալուծվել է։ Թմբուկներն ու փողերը, խաչվառներն ու սրբազան պատկերները, անօթները, որոնք այդ ընկերութեան գոյքն են կազմում, նուիրաբերել են կոյրերի օթեանին։ («Р. С.»)

## Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Հայակերները ոչ մի առիթ չեն բաց թողնում իրանց արշաւանքները վերսկսելու համար։ «Нов. Вр.»-ն մարտի 23-ի իր համարում զետեղել է մի թղթակցութիւն Թիֆլիսից «Հայոց եկեղեցին և քաղաքականութիւնը» վերնագրով։

Խօսելով կաթողիկոսական առաջիկայ ընտրութեան մասին, թղթակիցը ասում է.

Մեզ՝ կիսալեգենդար Հայկի ժառանգների հետ միասին կողք-կողքի ապրող ռուսներիս համար դա այնքան էլ անհետաքրքրական հարց չէ, որովհետև հայոց պատրիարքի անձնաւորութիւնից է կախված հայերի քաղաքականութեան այս կամ այն ուղղութիւնը։

Ապա խօսելով եկեղեցական «պօլօժենիայի» մասին, որը տրված է 1836 թւի մարտի 11-ին, նկատում է.

Հայերի կրօնական և աշխարհական իրաւունքները ճշտօրէն կանօնաւորելու համար որ և է փաստ չէ եղել։ Ստիպված են եղել դիմել այն ժամանակվայ Յովհաննէս (Կարբեցի) կաթողիկոսին և փոքր ի շատէ ազդեցիկ հայերին։ Պարզ է, որ շահագրգռված անձինք ամեն ջանք գործ են դրել կաթողիկոսի գերագոյն իրաւունքները աւելացնելու, սակայն դրա հետ միասին կարողացել են, հիմնվելով պատմական աւանդութիւնների վրա, ընդարձակ տեղ տալ եկեղեցական գործերում նաև աշխարհական տարրերին։ «Պօլօժենիան» կազմողները, ինչպէս որ հին ժամանակներից ի վեր արդէն տեղի է ունենում Ռուսիայում, իրանց վրա դըրված լուրջ պարտականութեանը վերաբերվեցին զուտ ռուսական անփութութեամբ։ Եւ ահա այդ անաջող «պօլօժենիայի» արդիւնքը. «Հայկեան ժողովրդի պետ» (ոչ եկեղեցու, այլ ժողովրդի) տիտղոսը, զինված պահակներ հայերից, հինգ գիւղերի ճորտացումը, որոնք առաջ եղել են ազատ, և, որ ամենագլխաւորն է, այդ պետի բացարձակ անսօրմալ, երկդիմի վերաբերմունքը դէպի Էջմիածնի սինոդը. կաթողիկոսը այդ կօլլեգիայի և՛ նախագահն է, և՛ աւագը իր հաւասարների մէջ և սիւվերէն պետ, որի համար Էջմիածնի սինոդը խորհրդի դեր է խաղում։

Այնուհետև մատնանշելով ազգային շարժման երևան գալը 70-ական թւականներից և կաթողիկոսի երկդիմի դերը թէ առաջներում և թէ այժմ՝ իբրև նախագահ համակայսերական բոլոր հաստատութիւնների (հայոց սինոդի) մի կողմից, իսկ միւս կողմից՝ «Հայկեան ժողովրդի (հայոց) պետ», նկատում է, որ

այն մոմենտը, երբ կաթողիկոսը հանդէս է գալիս իբրև անսխալական անվճարելի դատաւոր իր հօտի եկեղեցական գործերում, ձևակերպված է՝ «զուտ հոգևոր գործերի» չափազանց ընդհանուր դարձուածքով։

Հայոց կաթողիկոսները, թղթակցի կարծիքով, աշխատում են օգուտ քաղել այդ հանգամանքից՝

իրանց իրաւունքները ընդարձակելու և միջամտելու այնպիսի գործերի, որոնք ոչ մի առնչութիւն չունեն կրօնական և դաւանաբանական խնդիրների հետ։

Կաթողիկոսները, մանաւանդ հանգուցեալ Մկրտիչը, ընդարձակ չափերով օգտվում էին «կօնդակներից», որոնք շատ անգամ լինում էին ոչ միայն ապօրէն, այլ և հակակառավարչական։ Այն օրից, երբ Էջմիածնի աթոռը, մրցելով Պօլսի պատրիարքութեան հեղինակութեան հետ, յարեց յեղափոխական շարժման, սերտ կապ հաստատելով եկեղեցու և յեղափոխութեան միջև, այդ «կօնդակները» առանձին նշանակութիւն էին ստանում և սիրած զէնք դարձան «հայկական ժողովրդապետի» կողմից ռուսաց կառավարութեան դէմ ուղղված կռւում։ Ինչպէս երևում է այն պաշտօնական դօկումենտ-

ներից, որոնց հետ ես կարողացայ ծանօթանալ, բանը այսպէս է եղել. երբ Էջմիածնի սինօդում սենատի կողմից ըստացվում էր հայ հոգևորականութեան համար անախորժ մի որևէ ուկազ կամ ռուսաց իշխանութեան կողմից մի որևէ անախորժ կարգադրութիւն, երբ այդ առիթով վէճ էր ծագում սինօդի անդամների և ռուսաց իշխանութեան ներկայացուցիչ պրոկուրորի միջև, ամենասուր րոպէին հանդէս էր գալիս պատրիարքական «կոնդակը», որով արգելվում էր սինօդին հնազանդել կառավարչական կարգադրութիւններին։ Իսկ պատրիարքական կոնդակը անդիմադրելի ոյժ ունի, որովհետև անհնազանդներին նա սպառնում է ոչ միայն կարգալոյծ անելով, այլ և զուտ յեղափոխական միջոցներով։ Իսկ կոնդակը ոչ միայն հայ եկեղեցու պետի հրամանն է, այլ և հայ ժողովրդապետի։

Ընթերցողը անշուշտ կը հասկանայ այդ բոլորից յետոյ՝ թէ ինչ է ուզում ասել հայակեր յօդուածագիրը. հայ-լուսաւորչական եկեղեցու գործերը կառավարելու համար նոր «պօլօժենիա» մշակելը նա առանձին կարևորութիւն ունեցող հարց է համարում։ Նա առաջարկում է

> շտապեցնել այդ բանը, որպէսզի հայոց նոր կաթողիկոսի ընտրութեան ժամանակ (կարծեմ օգոստոսին) հին «պօլօժենիան» արխիվ նետվի։ «Հայկեան ժողովրդի պետ» տիտղոսը պէտք է դուրս ձգվի։

Զուտ եկեղեցական գործերում, հասկանալի է, հայերին պէտք է ամենալայն ազատութիւն վերապահվի, բայց քաղաքականութեանը տեղ չէ կարող տրվել։ Սեպարատիզմի ամենաաննշան փորձն անգամ հարկաւոր է արմատախիլ անել։

## ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՈՒՄԱ

(Հեռագրով)

—

(Շարունակութիւն և վերջ)

Հողային բարեկարգութեան գլխաւոր կառավարիչը մատնանշում է, որ «ժողովրդական ազատութեան կուսակցութեան կողմից խօսող հռետորը, ըստ երևոյթին տաքտիքական կարգի իր ճառով, բաւական ընդարձակ կերպով քննադատելով կառավարութեան գաղթականական գործունէութեան ամբողջ քաղաքականութիւնը, վերջ ի վերջոյ միացաւ բիւջէտային մասնաժողովի առաջարկած բանաձևին, սակայն այդ բանաձևի մէջ, որ հետևանք է դումայական երկու բազմամարդ մասնաժողովների—բիւջէտային և գաղթականական—աշխատանքների, կառավարութիւնը ոչ մի դէպքում չէ կարող իր քաղաքականութեան քննադատութիւնը տեսնել։ Բանաձևում միայն ընդգծվում է առանց այդ էլ կառավարութեան գիտակցած և երևան հանած ձգտումը՝ պետական առաջնակարգ կարևոր հողի վրա դնել գաղթականութեան գործը (ծափահարութիւններ աջակողմում)։ Կառավարութիւնը իր ձգտումը ապացուցեց նրանով, որ 2 տարում գաղթականութեան գործի համար յատկացվող գումարները աւելացրեց համարեա 200%-ով։

«Ըստ երևոյթին, այդ ճառում, կրկնում եմ, ժողովրդական ազատութեան կուսակցութեան ամենաքիչ բաւարարութիւն պատճառում է այն հանգամանքը, որ գաղթականութեան ձեռնարկութիւնների իրագործման կարգով կառավարութիւնը գործադրում է իր ագրարային ծրագրի մի մասը, որ կայանում է նրանում, որ նա երբէք չի բացասել և չի բացասում գիւղացիական հողատիրութեան շրջանը ընդարձակելու անհրաժեշտութիւնը (ծափահարութիւններ կենտրոնում և աջակողմում. աղաղակներ «բրաւօ»)։

«Ժողովրդական ազատութեան կուսակցութիւնը, ի պատասխան ազգաբնակութեան հող խնդրելու աղաղակներին, գերադասում է մատնանիշ անել հարևան կալուածատիրական հողերի վրա (ծափ. աջակողմում և կենտրոնում)։ Կառավարութիւնը որոշելով թիւանշաններով այն օգուտը, որպիսին կարող են տալ այդ հարևան կալուածատիրական հողերը, այն միակ եզրակացութեանը յանգեց, որ էքսպրօպրիացիական տենդենցիաների ամենաընդարձակ իրականացումով անգամ այդ աւելացումը ոչինչ էական բան գիւղացիական ազգաբնակութեանը տալ չէ կարող։ Ուստի իր քաղաքականութեան առաջին կէտը կառավարութիւնը դրել է՝ հնարաւորութիւն տալ հողազուրկ և սակաւահող գիւղացիութեանը գաղթելու Ասիական Ռուսաստանի ազատ պետական հողաբաժինները (ծափ. աջակողմում և կենտրոնում)։ Այդ նկատմամբ պէտք է ասել, որ կառավարութիւնը հաշւի է առնում նաև ուրիշ շրջաններից բղխող կարծիքները։

«Այն հողերի թւում, որոնք տրվելու են երկրագործ ազգաբնակութեան, միշտ, ինչպէս յայտնի է, աչքի են զարկել պետական, ուդելի, վանքապատկան և կաբինետային հողերը։ Ինչպէս յայտնի է, Եւրոպական Ռուսաստանում մի թիզ կաբինետային հող չը կայ. կաբինետային հողերը ամբողջովին գտնվում են Ասիայում և Սիբիրում, և ահա նրանք միւսների հետ թողնված են գիւղացիական ազգաբնակութեանը՝ հողից օգտվելու շրջանը մեծացնելու գլխաւոր նպատակներից մէկին հասնելու համար։ Այդ մասում, ինչպէս թւում է ինձ, կառավարութեան քաղաքականութիւնը որոշ չափով արժանացել է հաւանութեան բիւջէտային մասնաժողովի բանաձևով։ Այդ բանաձևի դէմ կառավարութիւնը ոչինչ առարկել չէ կարող» (Ծափահարութիւններ)։

Ժամը 3 և 45 րօպէին յայտարարվում է ընդմիջում մի քառորդ ժամով։

Ժամը 4 և 15 րօպէին նիստը վերսկսվում է։ Դուման անցնում է քուէարկութեան։

Բիւջէտային մասնաժողովի բանաձևը մի քանի ուղղումներով ընդունվում է։

Երկարատև վիճաբանութիւններ է յարուցանում աջակողմեանների կողմից Տիմօշկինի առաջարկած ուղղումը՝ Կովկաս դիմած գաղթականութեան գործի դրութիւնը պարզելու մասին։

Ուղղումը պաշտպանում է Մարկով II-ը, մատնանշելով որ նրա յարգելի բարեկամ Տիմօշկինը... (աղաղակ, ծիծաղ. նախագահը խնդրում է չալմկել)։

Մարկով II-ը կրկնում է. «Իմ յարգելի բարեկամ Տիմօշկինը»... (ծափահարութիւն, աղմուկ, ծիծաղ)։

Մարկով II-ը խնդրում է չը ստիպել նըրան երկրորդ անգամ կրկնել միևնոյն ֆրազը մի քանի անգամ և շարունակում է. «Իմ յարգելի բարեկամ Տիմօշկինը ճըշմարիտ է»։

Նախագահողը խնդրում է հռետորին շարունակել։

Մարկով II-ը շարունակում է. «Կովկասը պէտք է բնակեցվի ռուս մարդկանցով (ծափահարութիւն աջակողմում). ռուս մարդիկ հարկաւոր են Կովկասում, և թող այդ գիտենան և Կովկասում։ Կովկասի բնակիչներից ոչ ոքի չը պէտք է վիրաւորել, որովհետև նրանք ռուսաց Ցարի հպատակներ են, սակայն թող Կովկասի բնակիչները գիտենան, որ չի կարելի ռուս ժողովրդի յաղթական գնացքի առաջը կտրել և գրաւել ռուսաց հողերը» (ծափահարութիւն աջակողմում)։

169 ձայնով ընդդէմ 156-ի Տիմօշկինի առաջարկութիւնը մերժվում է։

Ձայներ աջակողմում. «Ձախակողմը դէպի դուռը, հարկաւոր չէ»։ Ընդհանուր աղմուկ։

Զամիսլօվսկին պաշտպանում է կրկնակի քուէարկութիւն անելու առաջարկը։

Նախագահը քուէարկում է պատգամաւորներից խուրաքանչիւրին մէկ դռնից միւս դուռը թողնելով։

Տիմօշկինի առաջարկութիւնը այս անգամ արդէն ընդունվում է 211 ձայնով ընդդէմ 135-ի։ Նրա բանաձևը ամբողջովին այս է.

«Անհրաժեշտ ընդունելով 1) թեքել տեղական ինքնավար մարմինները գաղթականութեան գործի մասնակցութեան, 2) փոփոխել և բարելաւել գաղթականների շարժման պայմանները, 3) րայօններում ստեղծել գաղթականներին մշտակեաց բնակիչներ դարձնելու պայմաններ, որոնք անհրաժեշտ են նրանց կուլտուրական-տնտեսական զարգացման համար և որոնք կարող են նրանց հնարաւորութիւն տալ՝ ձեռք բերել հողեր իբրև սեփականութիւն և աշխատել իրանց բարեկեցութեան համար տեղական ինքնավարական հաստատութիւններում, 4) գաղթականներին հողեր յատկացնելու ժամանակ՝ նկատի առնել տեղական ազգաբնակութեան օրինական շահերը և պաշտպանութիւնը, 5) գործադրել այն բոլոր ուղուածները, որոնք առաջ են բերված բիւջէտային մասնաժողովի զեկուցագրի մէջ, 6) կարգի բերել կովկասեան գաղթականական վարչութեան բոլոր աշխատանքները և պարզել այն պետական ազատ հողաբաժինների քանակը, որոնք յարմար են ռուս գաղթականների բնակատեղիների համար,—Դուման անցնում է քննելու պետական ելմտի նախագծի առանձին համարները, վերաբերվող հողային բարեկարգութեան և երկրագործութեան գլխաւոր կառավարութեան»։

Այնուհետև Դուման ձեռնարկում է նախահաշւի քուէարկութեան ելմտի համարներով։ Բոլոր համարներն էլ ընդունվում են։

Որոշվում է ժողովը շարունակել մինչև երեկոյեան ժամը 7-ը։

Դուման անցնում է Ամուրեան երկաթուղագծի նախագծին։

Մինիստրների օթեակում տեղ են գրաւում մինիստրների խորհրդի նախագահը, ֆինանսների, արդարադատութեան, ճանապարհների հաղորդակցութեան մինիստրները և զինւորական մինիստրի օգնականը։

Պուրիշկեվիչը գտնում է, որ Ամուրեան երկաթուղագծի ռազմական նշանակութեան հարցին առայժմ քիչ ուշադրութիւն է դարձված։ «Դեռ 1894 թւին, գեներալ Սուբբոտիչի նախագահութեամբ գործող յատուկ մասնաժողովը գեներալ Սուբբոտիչի հետ միասին միաձայն ընդունեց այդ երկաթուղու կառուցման անհրաժեշտութիւնը։ Թւում է, որ գաղութներ չունեցող Ռուսաստանը պէտք է հոգայ բարձրացնելու իր հարուստ Հեռաւոր Արևելքը։

«Եթէ մենք յիշենք մեր վերաբերմունքը դէպի պետութիւնը, որ 9100 վերստ տարածութեան վրա մեզ սահմանակից է, եթէ անգամ անցողակի յիշենք անցեալը, կը տեսնենք, որ մեր յարաբերութիւնները մինչև այս դարի սկիզբները կրում էին բարեկամական, փոխադարձ հասկացողութեան, փոխադարձ յարգանքի բնաւորութիւն։ Պէտք է խորասուզվել այդ հարցում, որպէսզի պարզենք մեզ, թէ ինչպիսի քաղաքականութիւն ենք վարելու մենք այդ երկրում ապագայում, որովհետև մեր այդ լուծումից է կախված մեր երկրի բարօրութիւնը։ Մենք պէտք է գիտակցենք այն տարբերութիւնը, որ կայ դէպի Չինաստանը տածած մեր և եւրոպացիների յարաբերութիւնների միջև, եւրոպացիներ, որ Չինաստան մտան ոչ թէ սիրով և հաշտութեամբ, այլ արիւնով և երկաթով։

«Ամուրեան երկրի ձախակողմեան ափը միացվեց Ռուսաստանին առանց մի գնդակի, առանց ռուսական թանգագին արեան մի կաթիլի, առանց բռնութեան։ Մեր արծիւը Չինաստանում կանգնած էր հպարտ և պարթև. մեզ երբէք չեն խառնում չինացիները այն սպիտակերես սատանաների հետ, որոնց նրանք վերաբերվում էին ատելութեամբ և արհամարհանքով, և եթէ չէին կարողանում դուրս քշել նրանց իրանց երկրից, այդ այն պատճառով էր, որ նրանք զօրք չունէին և անընդունակ էին դիմադրելու։

«Քանի դարեր շարունակ Չինաստանի հետ մենք մեր սեփական քաղաքականութիւնն էինք վարում և չէինք մտնում եւրոպական կոնցերտի մէջ. մենք պատուաւոր, բարձր, մաքուր տեղ էինք գրաւում Չինաստանում։ Սակայն նա չարութեան, ատելութեան, արհամարհանքի փոխվեց, երբ մենք մասնակցեցինք բօքսէրների շարժումը ճնշելու գործին։ Յետագայ պատակտումը ևս աւելի սրվեց չին-եապօնական պատերազմից յետոյ։ Այդօրինակ, մեզ համար անշահաւէտ, դրութիւնը ստեղծվեց մեր դիպլօմատիայի կարճատեսութեամբ, անխոհեմութեամբ։

Առանց Ամուրեան երկաթուղու, Հեռաւոր Արևելքի մեր միակ և էական բերդը—մեր Վլադիվօստօկը—ուր մենք, ռուսներս, իրաւունք չունենք մեր դրօշակը ծածանել, կարող է առանց որևէ գնդակի եապօնացիների կամ չինացիների ձեռքն անցնել։ Չինաստանում նացիօնալիզմի ընդարձակ զարգացումը, նրա զօրքի ոտքի կանգնելը, նրա ազգային էվօլիւցիան ստեղծել են այն էտապը՝ եւրոպական քաղաքակրթութիւն, որի մէջ գտնվում է Չինաստանը մեր օրերում, սպառնալով մեզ դեղին վիշապի յարձակումով, սպառնալով նրանով, ինչ նախատեսել է Վիլհէլմը իր պատկերում, սպառնալով նրանով, ինչ իր ժամանակին նախագուշակել է Վլադիմիր Սօլօվեօվը։

«Այժմ չինական զօրքը առաջվանը չէ. նա վարժված է եւրոպական սիստեմով և 1910 թւի մօտերը մօբիլիզացիայի դէպքում նա կարող է ոտքի հանել 4,500,000 մարդու, իսկ դա բաւական է ոչ միայն Արևելքը և Եւրոպական Ռուսաստանը հեղեղելու, այլ և, ինչպէս հնում Ատիլլայի զօրքերը, հեղեղելու Արևմտեան Եւրոպան, որը մեզ նետեց Հեռաւոր Արևելքի աւանտիւրի մէջ։ Չը կարծէք թէ Չինաստանի այլուրութիւնը (այլապաշտութիւն) այնքան մեծ կը լինի, որ, տեսնելով մեզ անդէն, չի ցանկանայ գրաւել Մանջուրիան։

«Մեր քաղաքական դրութիւնը Հեռաւոր Արևելքում շատ աննախանձելի է. եթէ կայ ամենափոքր հնարաւորութիւն անգամ մեր նշանակութիւնը Հեռաւոր Արևելքում ուժեղացնելու. փոքրիկ մի գիծ անցկացնելով մեր ոյժերը կենտրոնացնելու համար, շատ մեծ յանցանք կը լինի չանել այդ բանը։ Ամուրեան երկաթուղագիծը պէտք է կառուցվի ռուս բանուորների ձեռքով, չինացիները մուտք չը պէտք է ունենան (ծափահարութիւն)։ Ամուրեան երկաթուղագծի կառուցման մէջ մասնակցութիւն չը պէտք է ունենան ոչ լեհերը, ոչ ֆինլանդացիները. նրան պէտք է միայն ռուս մարդիկ կառուցանեն» (ծափահարութիւն)։

Նախագահը հռետորին նկատում է, որ ֆինլանդացիները և լեհերը նոյնպէս ռուսահպատակներ են։

Պուրիշկեվիչը իր ճառը աւարտում է հետևեալ խօսքերով.

«Ես չեմ կարող մոռանալ անցնել, որ ռուսական Պետական Դումայում, ինչ կազմի էլ որ նա լինի և ով էլ որ ժամանակի նրա մէջ, այդ հարցը բացասական լուծում կը ստանայ։ Աննիբալը դռների մօտ է, մեռած Չինաստանը վերակենդանացել է։ Ռուսաստանի արժանապատւութիւնը և պատիւը ստիպում են մեզ քուէարկել միաձայն, առանց կուսակցութիւնների և ուղղութեան խտրութեան, այդ երկաթուղու համար, որը միայն կարող է ապահովել մեզ Արևելքի տիրապետութիւնը և նրա կորուստի առաջն առնել ընդ միշտ» (ծափահարութիւններ)։

Ժամը 6 և 40 րօպէին նիստը փակվում է։

Հետևեալը կը կայանայ մարտի 31-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին։ («Հ. Գ.»)

## ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

—

Արմաւիր, 30 մարտի

Ի պատասխան հեռագիրների մեզ, պ. Քալանթար, իբրև Արմաւիրի հայ հասարակութեան կողմից ընտրված ներկայացուցչի, և Փոխարքայ կոմս Վօրօնցով-Դաշկովին՝ իր յիսնամեայ զինւորական յօբելեանի առիթով, ես ստացայ այսօր կոմսից հետևեալ հեռագրական պատասխանը.

„Я и семья моя просимъ Васъ передать нашу сердечную благодарность всему армянскому населенію за поздравленія, горячія молитвы и добрыя пожеланія.“

Графъ Воронцовъ

Թարգմանութիւնը հետևեալն է.

«Ես և իմ ընտանիքը խնդրում ենք Ձեզ հաղորդել մեր սրտագին շնորհակալութիւնը ամբողջ հայ ազգաբնակութեանը շնորհաւորութիւնների, ջերմ աղօթքների և բարի ցանկութիւնների համար։ Կոմս Վօրօնցով»։

Հնարաւորութիւն չունենալով բոլորին անձամբ յայտնել կոմսի սիրալիր պատասխանը, խնդրում եմ ձեզանից, յարգելի խմբագիր, տպագրէք այս երկտողը ձեր լրագրում, ի գիտութիւն Արմաւիրի հայ հասարակութեան։

Երդուեալ-հաւատարմատար՝

Զաւադ-բէկ Բալուղեան

## ԻՄ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

(Նամակ խմբագրութեան)

—

Որքան էլ անհաճոյ լինի ինձ համար խօսել մի անձնաւորութեան մասին, որին ժուռնալիստների ժողովը կնքեց «Պուրիշկեվիչ» մականունով, «Закавказье» թերթը «գիշերային չղջիկ» (տես № 74), իսկ «Խաթարալան» «լիլիպուտ» անունով, այն է տխրահռչակ գրչակ Լիպարիտ Նազարեանցի մասին, որ հայկական պղտոր հոսանքների արտայայտիչ օրգան «Վտակի» գլխաւոր սիւներից մինն է հանդիսանում, բայց և այնպէս չեմ կարող խայտառակութեան սիւնին չը գամել այդ պարոնի լրբութեան հասնող ստախօսութիւնը և ուրացումը այն ամենի, ինչ որ կատարվել է օր ցերեկով, տասնեակ մարդկանց աչքի առաջ։

Մարտի 23-ին կայացած ժուռնալիստների ժողովը, երբ յայտնվեց, որ մի խումբ անձինք, որոնց թւում և գրչակ Լ. Նազարեանը, գաղտագողի կերպով, առանց սպասելու ժողովի հետևանքին, այն ժողովին, որին իրանք ևս մասնակցել էին, դիմել են նահանգապետին և ներկայացրել մի կանոնադրութիւն, —գտաւ, որ այդ պարոնների քայլը դատապարտելի է, անշիտակ և անէտիքական ու արժանի պարսաւանքի։ Այդ պարսաւանքը ժողովը արտայայտեց շատ մեղմ ձևով իր այն որոշման մէջ, որ արդէն տպված է տեղական լրագիրներում։ Դրանից յետոյ, անշիտակները, զգալով որ այդ որոշմամբ իրանց պարսաւանք է յայտնվում, թողեցին ժողովը և մտան կողմնակի հասարակութեան մէջ, բայց Լ. Նազարեանը թոյլ տուեց իրան մի վարմունք, որի համար ժողովականներից մինը անուանեց նրան «Պուրիշկեվիչ»։

Այժմ այդ պարոնը իր տգեղ վարմունքի վրա աւելացնում է մի նորը—ստախօսութիւն, ուրանալով կամ բոլորովին յեղաշըրջելով փաստերը «Վտակի» № 71-ում։ Ես այդ անբարեխիղճ և ստախօս պարոնին մի շատ հեշտ միջոց կառաջարկեմ ապացուցանելու, որ, ճշմարիտ, ինքն սուտ չէ խօսում. թող նա քաջութիւն ունենայ վերցնել պ. Շեատովից (ժողովի քարտուղարից) ժողովի արձանագրութիւնը և տպէ «Վտակի» մէջ. այդ արձանագրութիւնից կը պարզվի ով է ստախօսը և անբարեխիղճ կերպով փաստերը յեղաշրջողը։ Եթէ քաջութիւն ունէք՝ տպեցէք, այլապէս ձեր «Պուրիշկեվիչ», «գիշերային չղջիկ» և «լիլիպուտ» մակդիրների վրա աւելացրէք և «անամօթ, ստախօս» մակդիրները։

Քանի որ Լ. Նազարեանին պատասխանելու դժբաղդութիւնն ունեմ (և վերջին անգամ), ես պէտք է և նրա մի ստախօսութեան ևս պատասխանեմ։ Երբ մի ստախօս իբրև ապացոյց իր ասածի առաջ է բերում իր գրածները այն օրգանների մէջ, որոնց փէշակն է ստախօսութիւնը («Ալիք», «Ժամանակ»), մի՞թէ դա ապացոյց է։ Դուք մի սուտ էք տպել իմ մասին, թէ ես բանագողութիւն (պլագիատ) եմ կատարել. ես ցոյց եմ տուել «Մշակում» այդ ժամանակ իսկ, որ ձեր գրածը սուտ է, որ ես ցոյց եմ տուել աղբիւրները, որտեղից օգտվել եմ. այժմ կրկնելով ձեր սուտը, դուք այնքան անբարեխիղճ էք, որ խօսք անգամ չէք ասում իմ հերքման մասին։ Ես այժմ իսկ ամեն տեղ պատրաստ եմ անաչառ և անկուսակցական մարդկանց առաջ ապացուցանել ձեր ստախօսութիւնները։ Ես կարող էի օրինաւոր միջնորդ դատարանի առաջ և ուրիշ շատ բաներ պատմել Լ. Նազարեան ստոր արարածի մասին։

Ժուռնալիստների ժողովը արտաքսելով իր ընտանիքից Լ. Նազարեանների պէս չլջիկներին, կատարել է մի պարտք—մաքրել մամուլը նրան ամօթ բերող չարչիներից և գրչակներից։

Հ. Առաքելեան

## «ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

### ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՀԵՌԱԳՐ. ԳՈՐԾԱԿԱԼ.

Ներքին

28 մարտի

ԽԱՐԿՕՎ։ Մարտի 30-ի գիշերը Խարկովի գետերը յանկարծ յորդացան։ Առաւօտեան դէմ երևաց, որ 6 կամուրջներ, քաղաքային էլեկտրական կայարանը, Բլագովեշչենսկի բազարը, հարաւային երկաթուղիների արհեստանոցը, Ջրամբարը և քաղաքային բուծարանը ջրի տակն են։ Հաղորդակցութիւնը տեղի է ունենում նաւակներով։ Քաղաքը առանց էլեկտրականութեան է մնացել. էլեկտրաքարշը չէ գործում. մի քանի գործարաններում կաթսաները չեն վառված։ Զանազան տեղերում հիմնված են ազատարար կայարաններ։

Արտաքին

31 մարտի

ԴԱՐԴԱՆԷԼ։ Նեղուցով, «Ամֆիտրիտա» զրօսանաւով Սէվաստոպօլ անցաւ հելլէնների թագաւորը։ Նաւատորմիղը թնդանօթներ արձակեց սահմանված կարգով։

ՀՌՕՄ։ Ժամանեց իշխան Բիւլօվը ամուսնու հետ։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Յ. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ

Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

## ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

### ՊԵՏԱԿԱՆ ԲԱՆԿԻ

ԿՈՒՐՍԱՅԻՆ ԳՆԵՐԸ

1 ապրիլի 1908 թ.

Տոկոսաբեր արժեթղթեր

| | | |
|---|---|---|
| Տոմսակ I փոխ. վիճակախաղի | 345 ր. | 50 կ. |
| Տոմսակ II փոխ. վիճակ. | 256 ր. | — կ. |
| Տոմսակ III փոխ. Ազն. Բանկի | 236 ր. | — կ. |
| 4% Պետական Ռենտա | 76 ր. | 25 կ. |
| 5% փ. թ. Պետ. Ազն. Հ. Բ. | 85 ր. | 75 կ. |
| 4 1/2% փ. թ. Պետ. » » » | 78 ր. | 75 կ. |
| 4% փ. թ. Պետ. » » » | 73 ր. | 25 կ. |
| 3 1/2% Գրաւ. թ. Պետ. » » | 69 ր. | 75 կ. |
| 5% Վկայ. Գիւղ. Հող. Բանկի | 86 ր. | — կ. |
| 4 1/2% Վկայ. Գիւղ. Հող. Բանկի | 78 ր. | 75 կ. |
| 4% Վկայ. Գիւղ. Հող. Բանկի | 73 ր. | 25 կ. |
| 5% Ներքին փոխ. 1905 թ. I | 96 ր. | 75 կ. |
| 5% » » » » II | 96 ր. | 75 կ. |
| 5% Արտաքին փոխ. 1906 թ. | 95 ր. | 25 կ. |

—

ԲՕՐՍԱ

| | | |
|---|---|---|
| Լօնդօնի վրա 10 ֆ. ստ. արժէ | 95 ր. | 60 կ. |
| Բերլինի վրա 100 մարկը » | 46 ր. | 79 կ. |
| Պարիզի վրա 100 ֆրանկը » | 38 ր. | 2 կ. |
| Նաւթ. Թղթ. Նօբել ընկ. » | 11,275 ր. | — կ. |
| Կասպիական ընկ. ակցիա » | 4100 ր. | — կ. |
| Բագուի ընկ. » » | 502 ր. | — կ. |
| Մանթաշեանի » » | 155 ր. | 50 կ. |

## ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ


ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

ԲԺՇԿԱՊԵՏ Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

Հիմնված 1880 թ.

(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)

Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից

ՍՌԱԻՕՑՆԵՐԸ՝

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան և վեներական (սիֆիլիս)

Կ. Մ. ՉԻԿՕՎԱՆԻ—9 1/2—10 ժ. աչքի, ներքին և ներարդային։

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ Ե. Կ. ԽՕԴՆԵՎԱ—9 1/2—2 ժ. ատամի հիւ.

Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՅԵԱՆՑ—10—11 ժ. մանկաբարձութեան, կանանց և երեխայոց հ.։

Մ. Գ. ԱԻԵՏԻՍԵԱՆ—11—12 ժ. մորթու, վեներակ., վիրաբուժութեան և միզասեռ.

Ա. Մ. ՓՈՒՂԻՆՕՎ—12—1 ժ. ներքին և երեխայոց ծաղկահատ.։

Կ. Ի. ԳՋԵԼԻԵՎ—12—1 ժ. ականջի, քթի և կոկորդի։

Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—1—1 1/2 ժ. ներքին և երեխայոց հ.։

ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ Ա. Ի. ՇՉԵՐԲԻՆԱ—1 1/2—2 ժ. մանկաբարձութեան։

Գ. Ե. ԳՈՒՐԳԵՆՕՎ—11—12 ժ. կանանց և մանկաբարձութեան։

ԽՐԽԿՈՆՆԵՐԸ

Ա. Ց. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ—6—7 ժ. վիրաբուժ., վեներական, միզասեռ և մորթու հ.

Վճարը 50 կ.։ Չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կոնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝

Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

Զգուշացէ՛ք կեղծումներից

Պահանջել'որ գրված լինի „Midy“

# ՍԱՆՏԱԼ ՄԻԴԻ

(Թոյլատրված Ռուսաստանում)

Չը կայ լաւագոյն միջոց, քան Սանտալ Միդին, պերեւօյի (հօնօրրէյ) ամենայարատև դէպքեր բժշկելու համար։

Սանտալ Միդիի յատկութիւնը և էսսենցիայի մաքրութիւնը թոյլատրում են գործածել առանց վնասելու մարսողական գործարաններին։

Պահեստը Ռուսաստանի գլխաւոր դեղատներում։

25—20

(շ. 1 ան. չ.)


Типографія „Экономія“ Авака Мугдусіакопова съ С-ми. Большая Ванкская д. в. Семинаріи № 3.